

Paleolit i mezolit

SŁAWOMIR JASTRZĘBSKI, JERZY LIBERA

STANOWISKO PÓŹNOMAGDALEŃSKIE W KLEMENTOWICACH-KOLONII W ŚWIETLE BADAŃ 1981–1982 r.

Badania w Klementowicach-Kolonii, stan. 20, woj. lubelskie, podjęte przez autorów z ramienia Zakładu Archeologii UMCS w Lublinie w roku 1981 i kontynuowane w roku następnym, przerwane zostały ze względu na objęcie obszaru stanowiska uprawami wieloletnimi. Ponieważ dotychczasowe informacje o rezultatach badań¹ były skąpe i oparte jedynie na części pozyskanego materiału, uznaliśmy za niezbędne przedstawić obszerniejsze sprawozdanie². Obejmować ono będzie informacje na temat stratygrafii stanowiska, rozkładu przestrzennego materiału zabytkowego oraz charakterystykę inwentarza narzędziowego³.

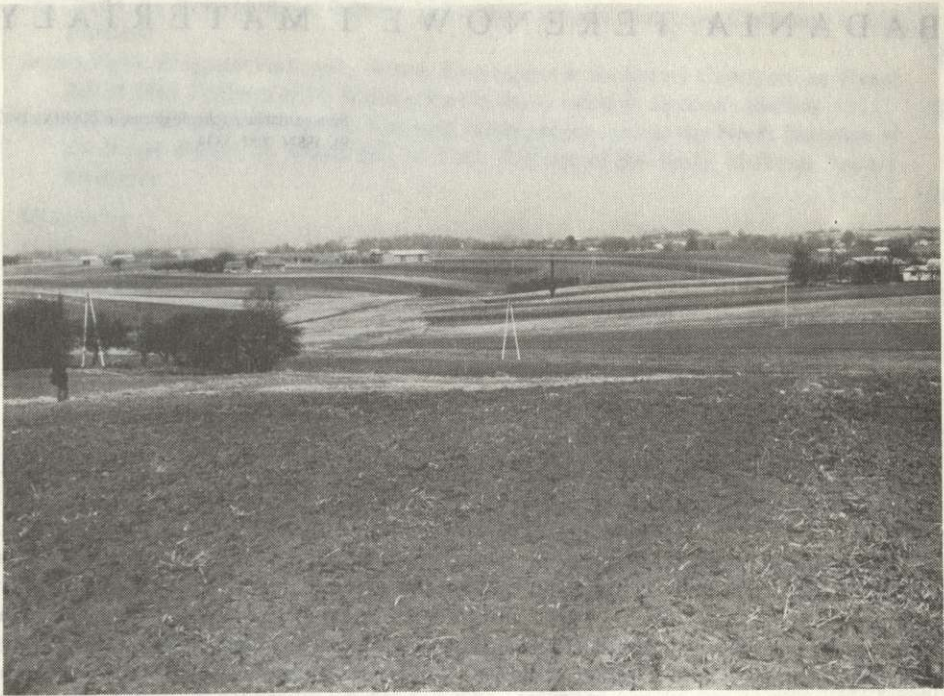
Stanowisko 20 w Klementowicach-Kolonii zostało odkryte w trakcie systematycznych badań powierzchniowych AZP przeprowadzonych wiosną 1981 r. przez Zakład Archeologii UMCS w zachodniej części Płaskowyżu Nałęczowskiego. Jest ono usytuowane na łagodnym stoku wysoczyzny lessowej, o ekspozycji południowo-zachodniej (ryc. 1). U podnóża stoku rozciąga się niezbyt rozległa, zabagniona dolina o morfogenezie plejstoceniowej, wypełniona sedymentami holoceniowymi⁴. Przybliżony zasięg stanowiska wyznaczono na podstawie dyspersji materiału powierzchniowego. Posiada ono kształt zbliżony do owalu o wymiarach 85 × 35–40 m. Dłuższa oś stanowiska przebiega na kierunku wschód—zachód, a deniwelacja pomiędzy wschodnim i zachodnim jego skrajem wynosi ponad 4 m.

¹ S. Jastrzębski, J. Libera, *Klementowice-Kolonia stan. 20, gm. Kurów, woj. lubelskie*, „Sprawozdania z badań terenowych Zakładu Archeologii UMCS i Archeologicznego Ośrodka Badawczo-Konserwatorskiego w Lublinie w roku 1981”, Lublin 1981, s. 3–4; tychże, *Klementowice-Kolonia stan. 20, gm. Kurów, woj. lubelskie*, „Sprawozdania z badań terenowych Zakładu Archeologii UMCS i Archeologicznego Ośrodka Badawczo-Konserwatorskiego w Lublinie w roku 1982”, Lublin 1982, s. 3–4; tychże, *Klementowice-Kolonia stan. 20*, „Informator Archeologiczny. Badania rok 1981”, s. 12–13; tychże, *Klementowice-Kolonia stan. 20*, „Informator Archeologiczny. Badania rok 1982”, s. 12; tychże, *A Magdalenien Camp in Klementowice-Kolonia site 20 (Province of Lublin)*, [w:] *Advances in Palaeolithic and Mesolithic Archaeology*, „Archaeologia Interregionalis”, Warszawa—Kraków 1984, s. 95–104.

² Wyrażamy podziękowania doc. dr. M. Harasimiukowi z Pracowni Badań Geologicznych LZW Instytutu Nauk o Ziemi UMCS w Lublinie za podjęcie badań w terenie oraz przedstawienie charakterystyki geologicznej najbliższego sąsiedztwa omawianego stanowiska. Wyrazy wdzięczności kierujemy także do prof. prof. B. Gintera, J. K. Kozłowskiego i S. K. Kozłowskiego, którzy zechcieli czuwać nad stroną merytoryczną pracy.

³ Wszystkie ryciny inwentarzy krzemiennych wykonał Jerzy Libera w skali 1:1.

⁴ A. Kęsik, *Vallées des terrains loessiques de la partie Ouest du Plateau de Nałęczów*, *Annales UMCS*, sec. B, vol. XV, 9: 1961, s. 123–153.

Ryc. 1. Klementowice-Kolonia stan. 20. Widok stanowiska od południa (stanowisko zlokalizowane jest na polu ornym znajdującym się na przedłużeniu sadu widocznego z prawej strony)

Fot. J. Libera

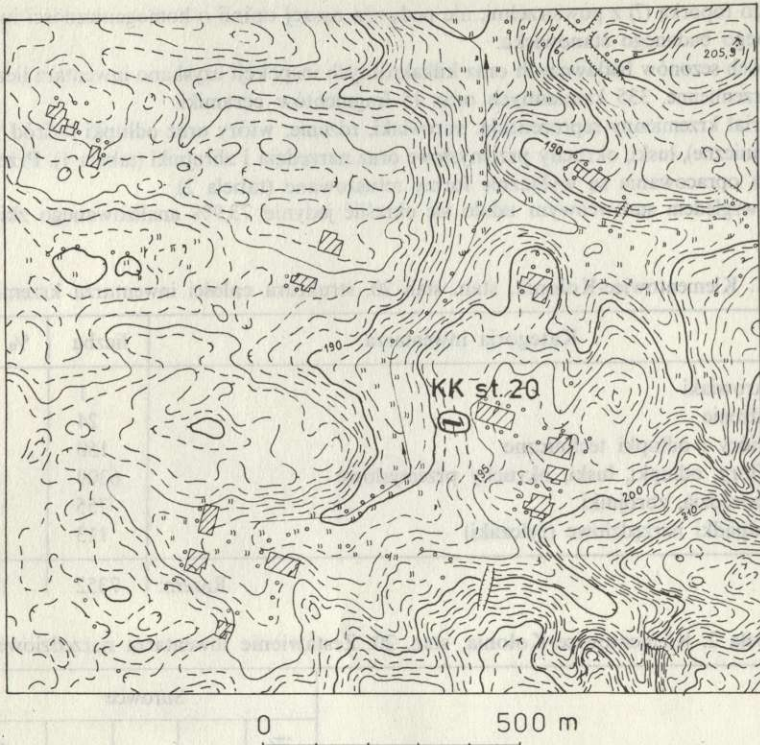
View from the south

Wykopy 1/81, 2/81, 4-6/81, 1/82 i 2/82, o łącznej powierzchni 60 m², usytuowano w niższej partii stoku, w miejscu wyraźnej koncentracji materiału zabytkowego na powierzchni. Wykop 3/81 o powierzchni 10 m² usytuowano w odległości 15 m na wschód od pozostałych wykopów. Eksplorację prowadzono warstwami mechanicznymi o miąższości 5 cm, w ich obrębie materiał zabytkowy lokalizowano dwuwymiarowo.

Stratygrafia stanowiska przedstawia się następująco: 1 — warstwa ziemi ornej o miąższości 20–25 cm, 2 — warstwa humusu koloru szarego (deluwium), o miąższości 5–15 cm, uchwytna jedynie w niższej partii stoku, 3 — poziom iluwialny: 3a — górna część — jednolite iluwium lessowe barwy brunatnej (miąższość 30–40 cm), 3b — dolna część iluwium z nieregularnymi smugami brunatnymi i żółtawymi (miąższość 40–45 cm), 4 — jasnożółty less (ryc. 3a). Profil glebowy jest zredukowany w wyniku spłynięcia po stoku około 30–50 cm górnej części iluwium. Nie zaobserwowano obecności struktur (kinów) mrozowych.

Materiał zabytkowy wystąpił w warstwach 1, 2 i 3a, jednostkowo w stropie warstwy 3b (na granicy wykopów 1/81 i 5/81), tj. do głębokości 50–80 cm od współczesnej powierzchni stanowiska. Szczególnie intensywnie nasycona jest zabytkami warstwa ziemi ornej. W wykopie 3/81 oraz 1/81 i 4/81 liczba zabytków wydobyta z tej warstwy przewyższa ich liczbę z warstw niższych. Niemniej zasadnicza zgodność planigrafii materiału w obrębie warstwy 1 i warstw 2–3b przemawia za niezbyt dużym jego przesunięciem w wyniku procesów stokowych.

Zdecydowaną koncentrację materiału zabytkowego obserwujemy jedynie w północno-wschodniej partii badanego obszaru. W pozostałych jego partiach zabytki występują w rozproszeniu; szczególnie nielicznie poniżej warstwy ornej w wykopach 1/81 i 4/81.

Ryc. 2. Plan sytuacyjno-wysokościowy okolic stan. 20 w Klementowicach-Kolonii

Rys. R. Joć

Situation-altitude plan of the environs of
site 20 at Klementowice-Kolonia

Wspomniana koncentracja stanowi prawdopodobnie fragment rozległej, zbadanej jedynie częściowo, na odcinku długości 8 m, krzemienicy. W jej obrębie na 1 m² przypada od 150 do 400 zabytków. Wobec niemożności wyodrębnienia zwartego zasięgu krzemienicy, analizowany inwentarz krzemienny potraktowano dla całego stanowiska łącznie (ryc. 3a).

Ponadto wyodrębniono kilka skupisk o szczególnym zagęszczeniu materiału krzemienego. Są to zazwyczaj regularne, płytkie zagłębienia, skupiające po kilkaset zabytków. Obecne są tam zarówno pozostałości produkcyjne, jak i pojedyncze rdzenie, półsurowiec wiórowy oraz gotowe narzędzia. Charakterystyczne, że niektóre zagłębienia zawierają materiał jednorodny pod względem surowcowym: skupisko A – krzemień narzutowy, skupisko C – krzemień świeciechowski. Wypełnisko owych zagłębien przebarwione jest zwykle intensywnie ochrą, której niewielkie grudki znajdują się także jednostkowo poza skupiskami. W obrębie krzemienicy oraz na jej obrzeżu napotyka się stosunkowo często fragmenty płytek i okruchy kamienne, głównie z piaskowca. W pobliżu skupisk A i C większe, pokawałkowane płyty spoczywają wyraźnie *in situ*.

Dotychczasowe badania nie przyniosły odkryć rozleglejszych obiektów zagłębionych. Brak także dowodów na istnienie w obrębie obozowiska konstrukcji naziemnych typu szałasowego. Badania nie dostarczyły żadnych zabytków z surowców organicznych. Obecność kilku fragmentów ceramiki neolitycznej (kultura amfor kulistych?) pochodzących z górnych warstw i fragmentu

kamiennego toporka (?) z powierzchni, nie podważa naszej opinii o homogeniczności inwentarza krzemienego badanego stanowiska.

Z dwóch sezonów badawczych oraz kilkakrotnych inspekcji uzyskano inwentarz liczący 7352 zabytki krzemienne, 335 kamiennych oraz 15 fragmentów ceramiki.

Materiał krzemienisty reprezentują: surowiaki, rdzenie, wióry oraz odłupki (wśród nich tzw. formy techniczne), łuski, okruchy przemysłowe oraz narzędzia i zbrojniki (tabela 1). Przedmiotem niniejszego opracowania są wyłącznie formy retuszowane (tabela 2).

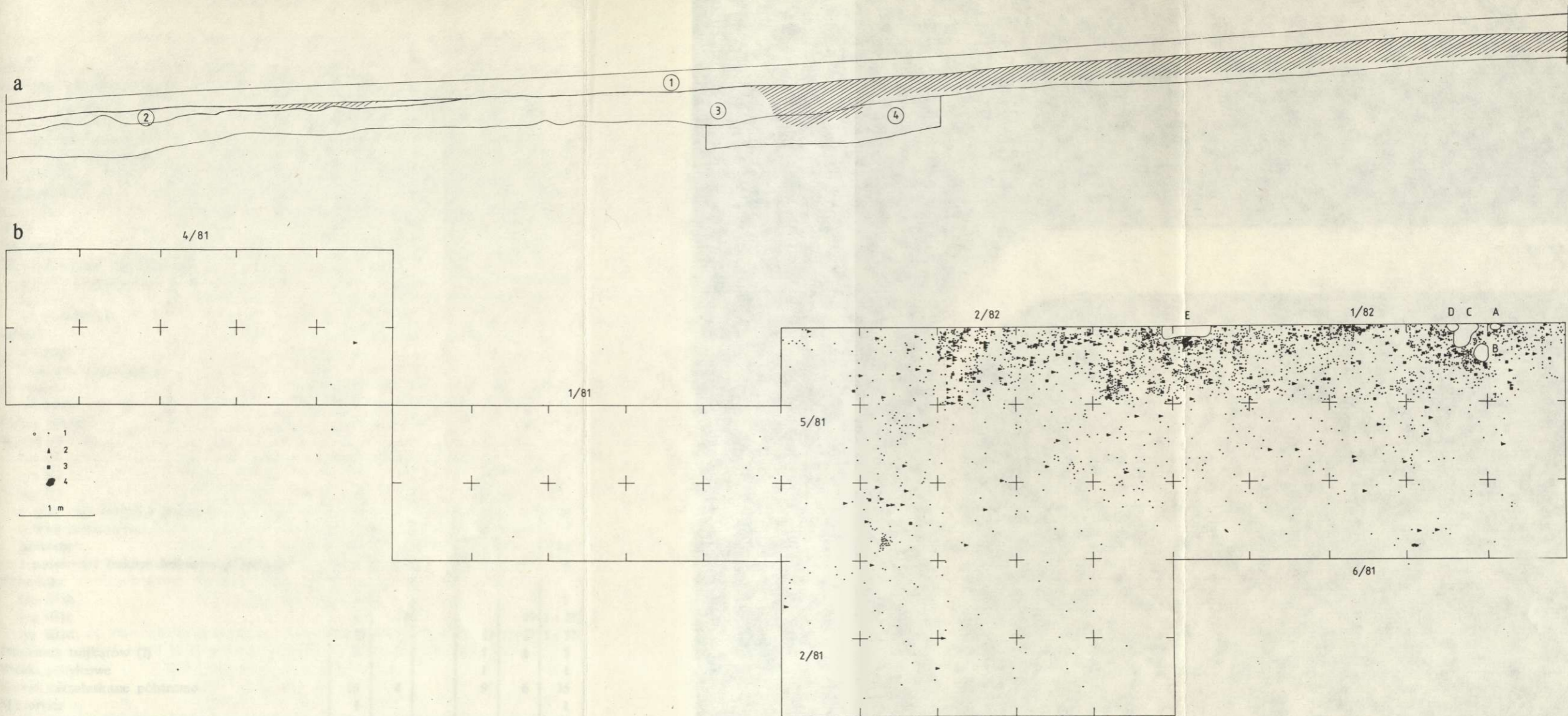
Pod względem surowcowym udało się określić jedynie 73,9% analizowanego zbioru form

Tabela 1. Klementowice-Kolonia, stan. stan 20, struktura całości inwentarza krzemienego

Lp.	Kategoria inwentarza	liczba	% całości
1.	Surowiaki	1	0,01
2.	Rdzenie	24	0,33
3.	Wióry i odłupki techniczne	150	2,04
4.	Wióry, odłupki, łuski, okruchy przemysłowe	6309	85,81
5.	Narzędzia, zbrojniki	755	10,27
6.	Odpadki narzędziowe (rylczaki)	113	1,54
Razem:		7352	100,00

Tabela 2. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Zestawienie inwentarza narzędziowego

Kategoria inwentarza	Surowce					Razem
	świeciechowski	czekoladowy	„wołyński”	narzutowy	nieokreślony (spatynowany)	
1	2	3	4	5	6	7
Drapacze	11	7	1	4		23
Rylce:						
klinowe	9	13		2	3	27
węglowe	17	26		7	13	63
łamańce	2	3		3	1	9
jedynaki		1		1	2	4
łączone		3			2	5
nieokreślone	2	1				3
Półtylczaki	25	11		10	11	57
Przekłuwacze:						
pojedyncze	7	7		25	34	73
zdwojone		2		6	14	22
fragmenty żądeł					16	16
Tylczaki	4	1		2	3	10
Fragmenty form tylcowach:						
tylczaki (?)	4	2		2	2	10
części środkowe	4	5			2	11
Fragmenty form o retuszu zatępiającym	13	6		3		22
Formy o częściowo zachowanych półtylcach	11	9			10	30
Wiertniki		3		3	5	11

Ryc. 3a. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Profil wykopów po osi wschód–zachód (z pominięciem wykopu III/81):

1 – warstwa orna; 2 – deluwium; 3 – iluwium część górna; 4 – iluwium część dolna; szrafurą zaznaczono poziom zalegania inwentarza krzemiennego

East-west profile of the excavation trenches (except trench III/81):

1 – arable layer; 2 – diluvium; 3 – illuvium upper part; 4 – illuvium, lower part; the level with artifacts is shaded

Ryc. 3b. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Rozprzestrzenienie materiału krzemiennego poniżej warstwy ornej:

1 – półsurowiec wiórowo-odłupkowy; 2 – inwentarz narzędziowy oraz zbrojniki; 3 – rdzenie; 4 – płyty kamienne, A, B, C, D – skupiska materiału o nasyceniu kilkuset zabytków

Distribution of flint material below the arable layer:

1 – blades and flakes; 2 – tools and microliths; 3 – cores; 4 – stone plates, A, E, C, D – concentrations of several hundreds of artifacts

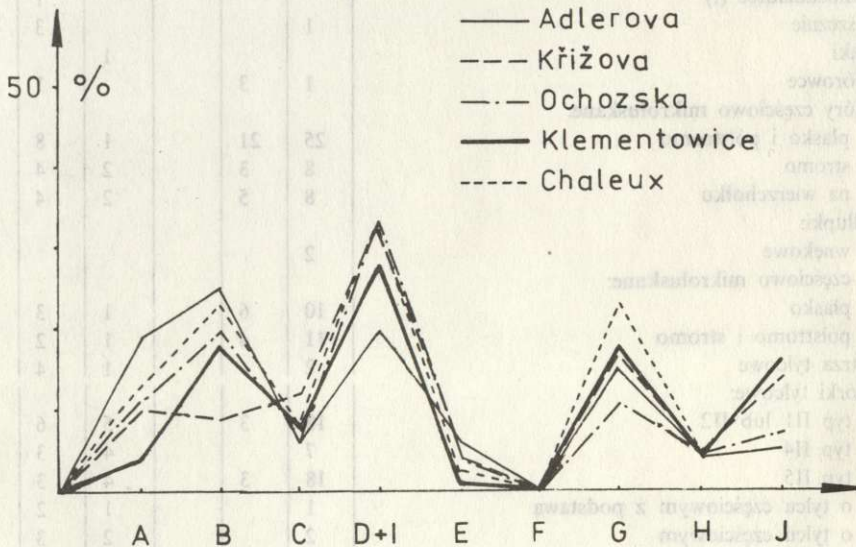
1	2	3	4	5	6	7
Narzędzia kombinowane:						
rylec + drapacz	5	2	1		1	9
rylec + półtylczak	4	3		1	1	9
rylec + przekłuwacz				2		2
wiertnik + przekłuwacz					2	2
rylec + (?)		3				3
Jednozadziorce (?)					1	1
Łuszczenie	1				3	4
Tłuki				1		1
Wiórowce	1	3			1	5
Wióry częściowo mikrołuskane:						
płasko i półstromo	25	21		1	8	55
stromo	8	3		2	4	17
na wierzchołku	8	5		2	4	19
Odlupki:						
wnękowe	2					2
częściowo mikrołuskane:						
płasko	10	6		1	3	20
półstromo i stromo	11	4		1	2	18
Ostrza tylcowe	2			1	4	7
Wiórki tylcowe:						
typ II1 lub II2	18	3		5	6	32
typ II4	7			4	3	14
typ II5	18	3		4	3	28
o tylcu częściowym z podstawą	1			1	2	4
o tylcu częściowym	2			2	3	7
zdwojone	11	2		1		14
z podstawą i bokiem łuskany półstromo	3	2		1		6
Prostokąty:						
typ III1b	1					1
typ III1c	1	1?			1?	1+2?
typ III1d	1+2?			1?	2?	1+5?
Fragmety trójkątów (?)	3			1	1	5
Wiórki półtylcowe				1		1
Wiórki mikrołuskane półstromo	16	4		9	6	35
Mikrorylce	1					1
Fragmety narzędzi nieokreślonych	5	2		4	19	30
Rylczaki:						
I serii	9	16		2	10	37
wieloseryjne	23	27		11	15	76
Łącznie	308	209	2	127	222	868

retuszowanych. Klasyfikację pozostałej części inwentarza uniemożliwia patyna pokrywająca zabytki. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można jednak wykluczyć udział w tej grupie surowca świeciechowskiego. Udział poszczególnych surowców, rozpoznawalnych często wskutek współczesnych uszkodzeń zabytków, przedstawia się w analizowanym zbiorze następująco: krzemień świeciechowski (w tym pojedynczy okaz z krzemienia gościeradowskiego) – 36,5%, krzemień czekoladowy – 22,0%, narzutowy bałtycki – 15,1%. Śladowo wystąpił krzemień „wołyński” – 0,3%. Ponadto odkryto jeden zbrojnik oraz nieliczne odlupki z kwarcytu.

Przy klasyfikacji form narzędziowych zastosowano następujące kryteria proporcji uwzględniające stosunek szerokości do długości: krótkie – od wartości 1:1 do 1:1,3, krępe – 1:1,3–1:2

oraz smukłe – większe od wartości 1:2. Przy określaniu szerokości użytkowanego półsurowca wiórowego zastosowano następujące przedziały: wióry bardzo wąskie – do 10 mm, wąskie – 11–20 mm, średnioszerokie – 21–30 mm, bardzo szerokie – powyżej 30 mm.

Większość form wiórowych nosi ślady poprzecznego łamania, a przełomy pokrywa patyna. Na szeregu egzemplarzach, biorąc pod uwagę ich wartości metryczne, przełomy sprawiają wrażenie intencjonalnych złamań, na innych formach są to ewidentne uszkodzenia. Z tego względu przy opisie form wiórowych złamanych zrezygnowano z określania wartości metrycznych w kategoriach krepy – smukły, stosowano je jedynie przy określaniu form zachowanych w całości.

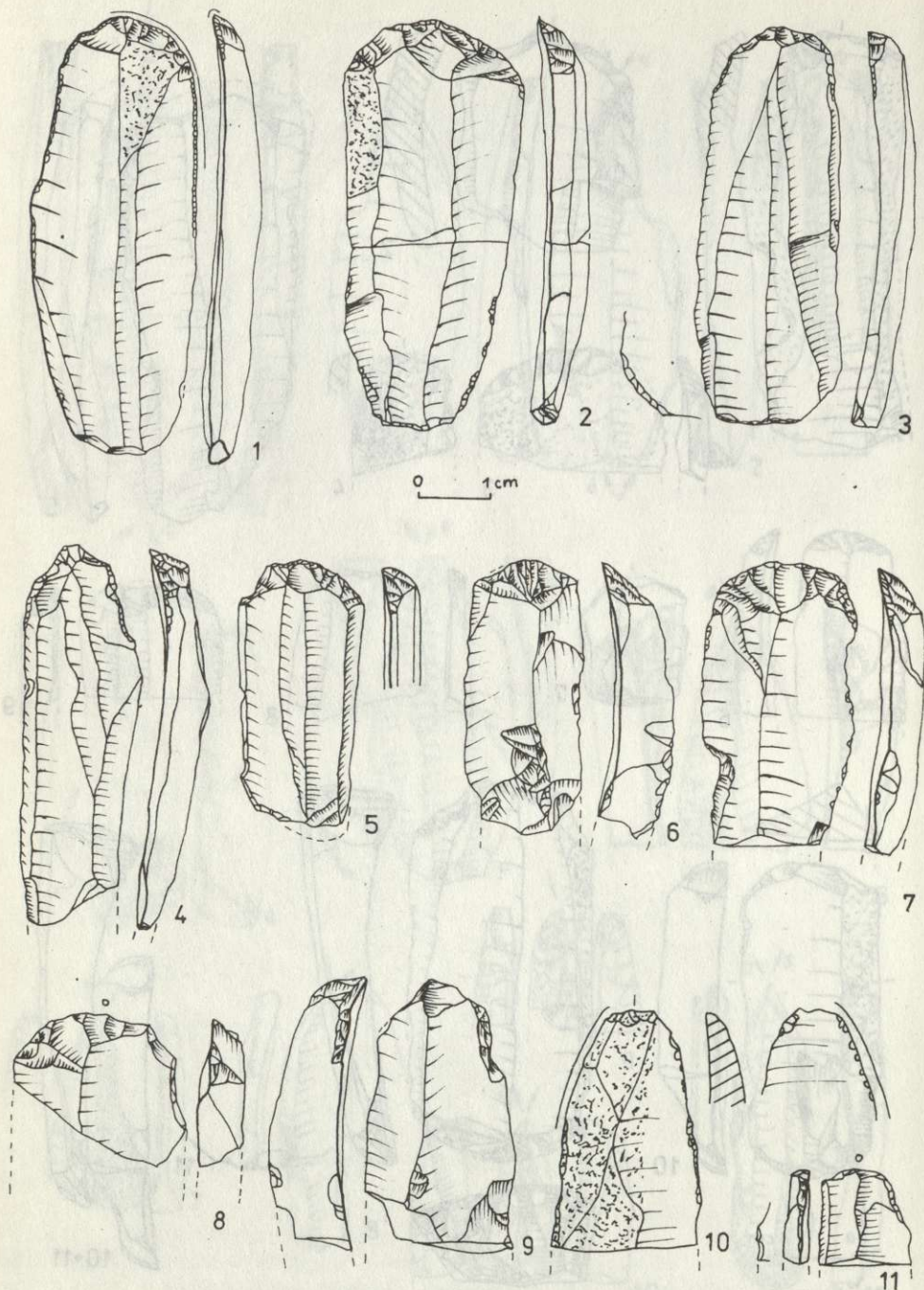

Ryc. 4. Diagram podstawowych grup narzędziowych stanowisk morawskich oraz Klementowice-Kolonii z II horyzontu chronologicznego kultury magdaleńskiej, wg J. K. Kozłowskiego (1972)

Diagram showing the frequency of basic tools groups of Moravian sites and of Klementowice-Kolonii from chronological horizon II of Magdalenian culture according to J. K. Kozłowski (1972)

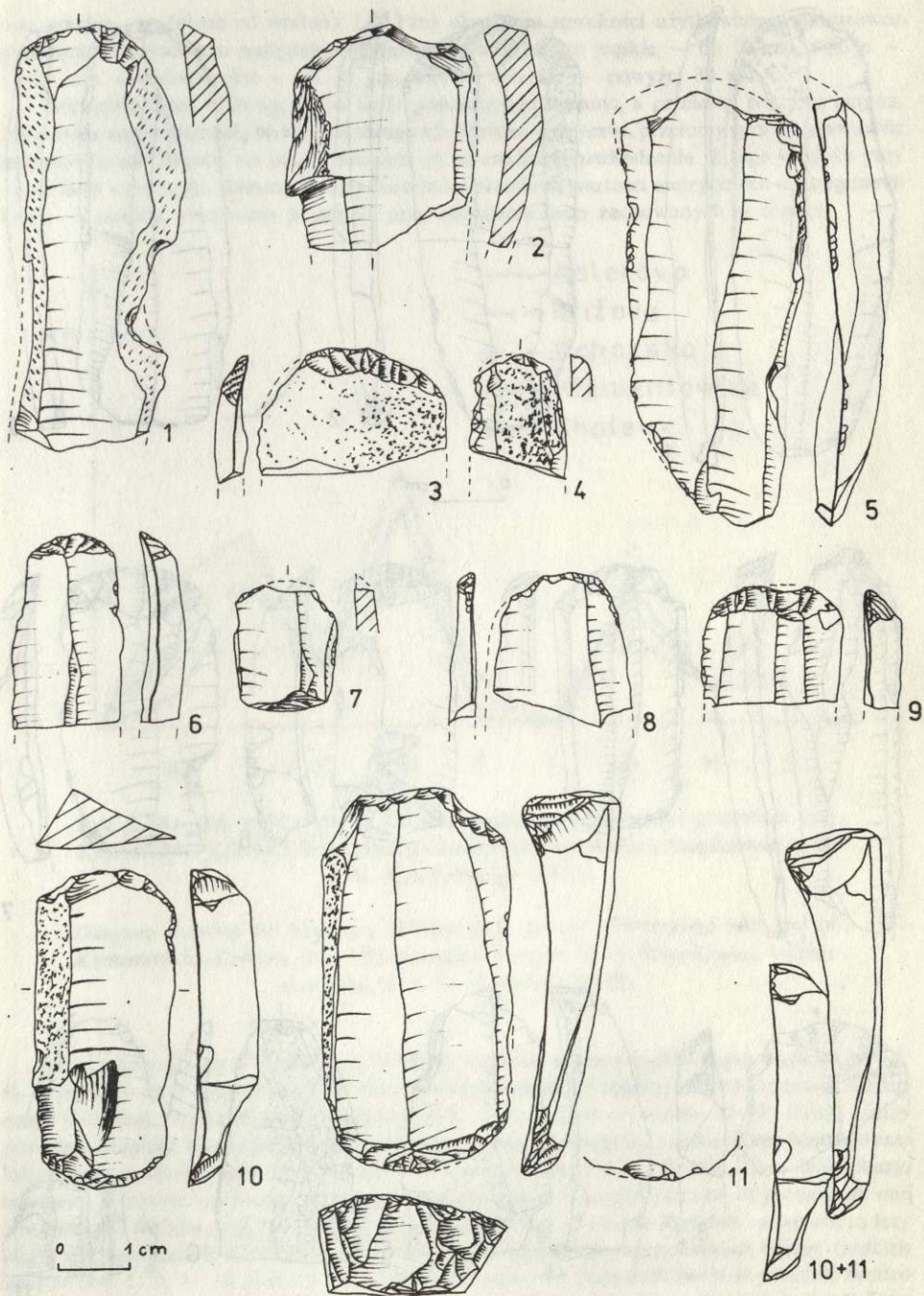
Drapacze. Grupę tę reprezentują 23 okazy wiórowe, w tym 6 zachowanych w całości (ryc. 5, 6). Wykonane są z wiórów wąskich oraz średnioszerokich. Posiadają zwykle drapiska bardzo niskie (3–5 mm), regularne, średniozakolone, o kącie drapiska w przedziale 30–40°. Cztery okazy posiadają drapiska nieregularne, bardzo wysokie, o kącie powyżej 60°, różnorodnie uformowane: łukowozębate, skośne oraz zbliżone do pyskowatego (ryc. 5:4, 5, 9; 6:2). Dwa inne okazy, zdwojone, tworzące składankę, posiadają drapiska bardzo wysokie i strome. Wykonane są one z masywnych wiórów, stąd ich odmienność stylistyczna (ryc. 6:10, 11). Zupełnie nietypowe są trzy okazy o drapiskach retuszowanych „rakletowato”, wykonane na wierzchołkach bardzo cienkich wiórów (ryc. 5:11; 6:7, 8). Kilka drapaczy posiada częściowo mikrołuskane boki retuszem bardzo drobnym, nieciągłym i nieregularnym, być może o charakterze użytkowym (ryc. 5:2, 3, 7; 6:5). Dwa okazy o tak mikrołuskanych bokach posiadają intensywne zagładzenie tej części krawędzi (ryc. 5:1,10). Wszystkie okazy zachowane w całości należą do kategorii drapaczy smukłych.

Rylce. Przy opisie reprezentowanych w zbiorze przez 111 egzemplarzy rylców uwzględniono kilka ich cech. Pierwszą jest wartość kąta rylca, tj. kąta zawartego między negatywami rylczaków –

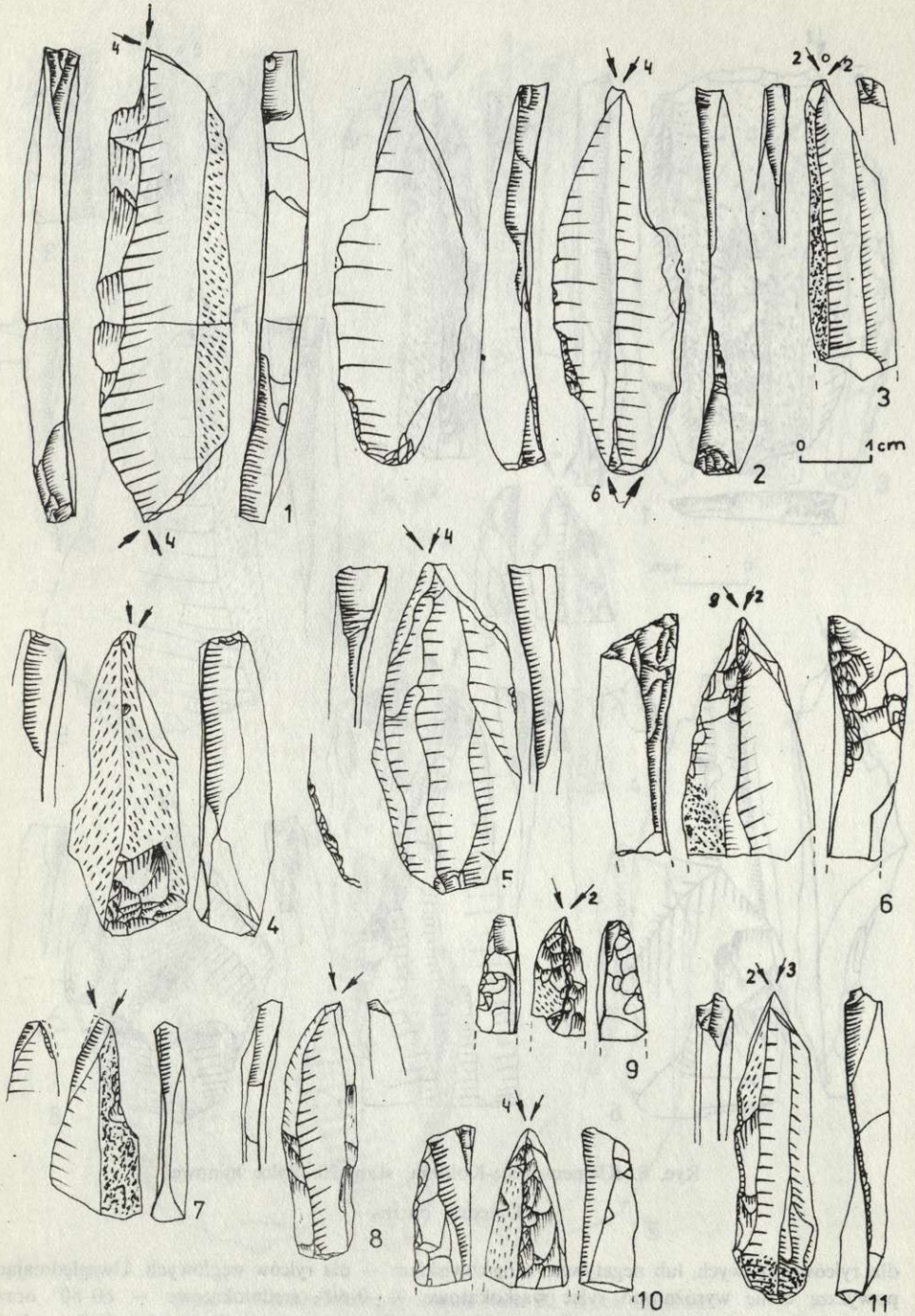

Ryc. 5. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Drapacze

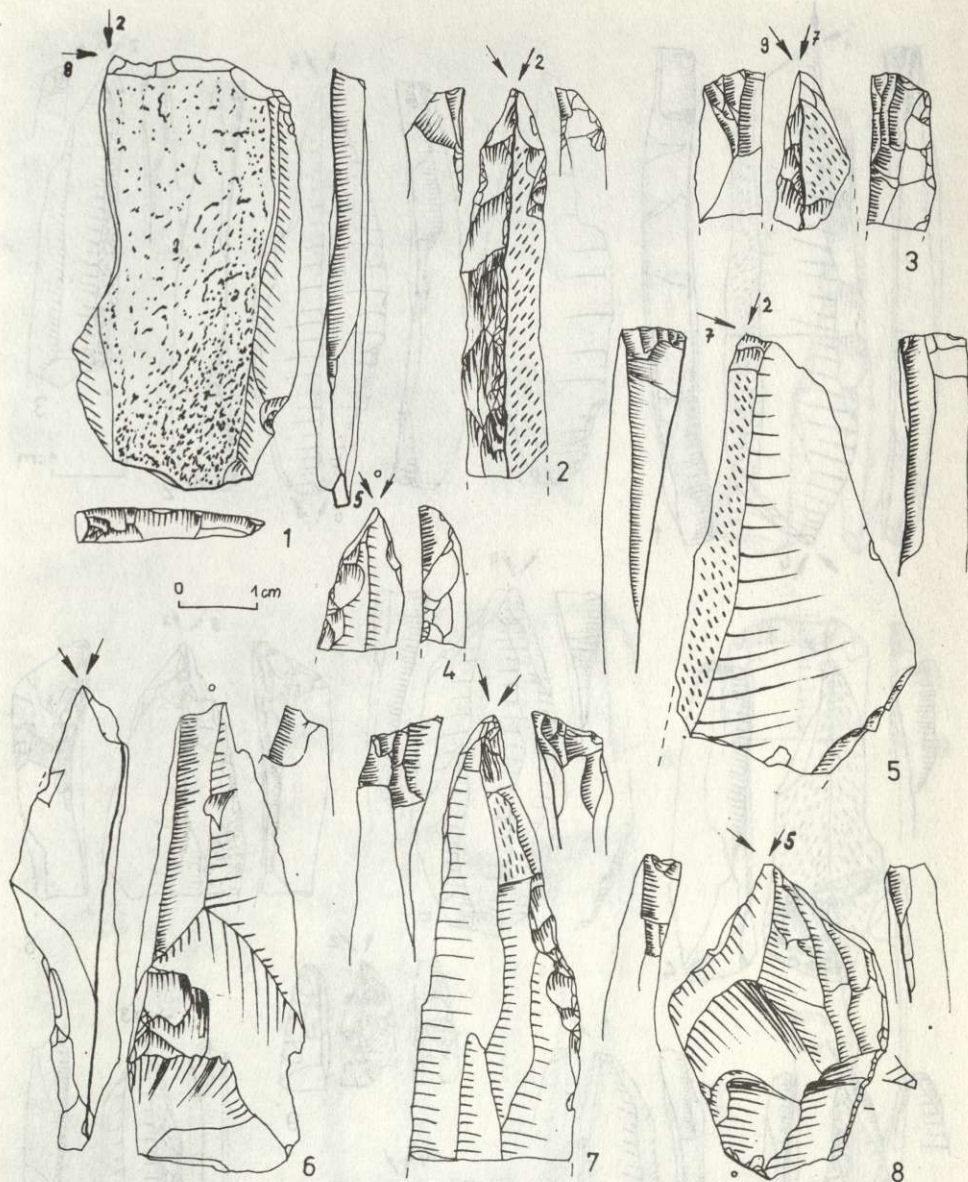
End-scrapers

Ryc. 6. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Drapacze
End-scrapers

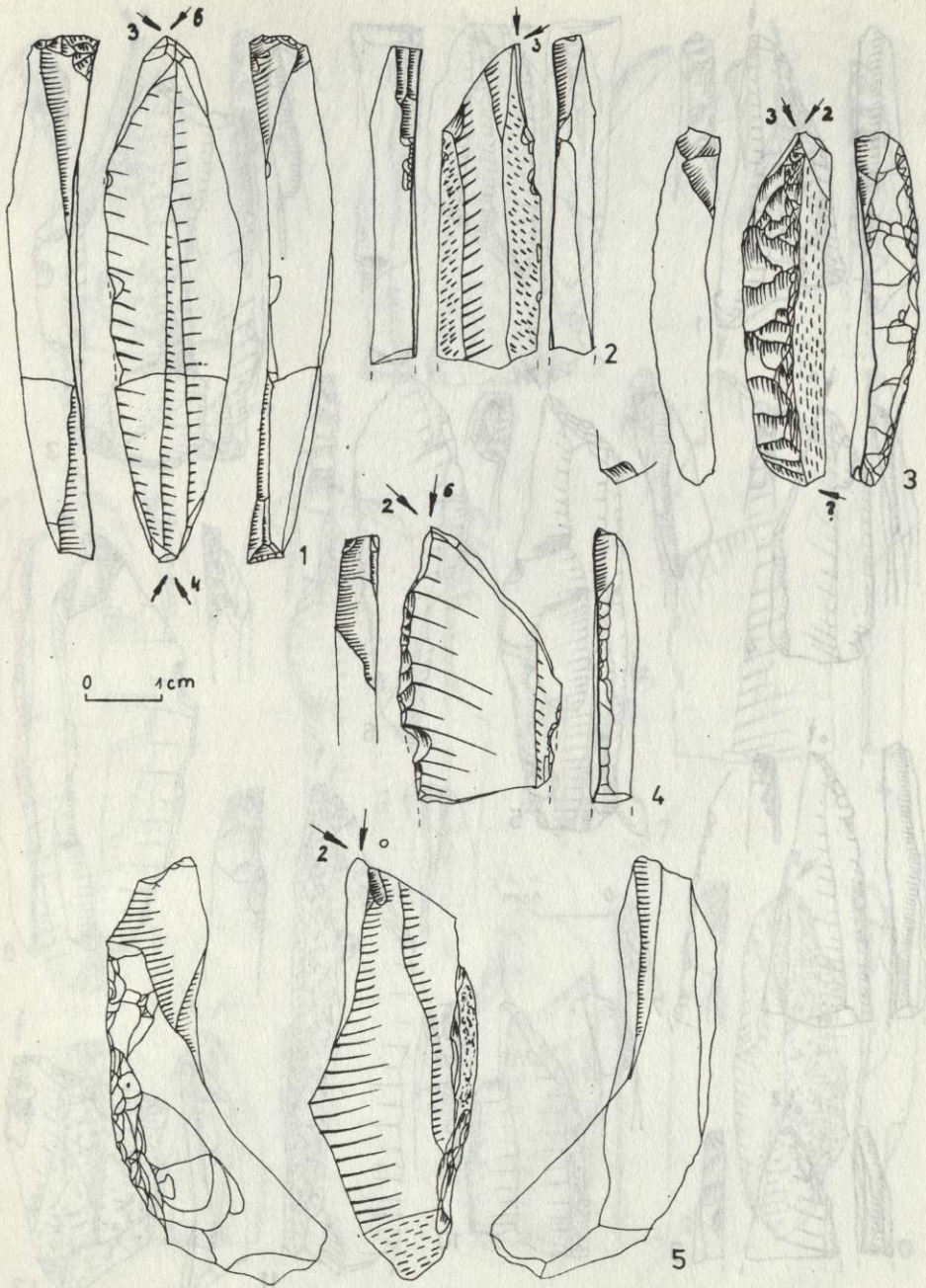

Ryc. 7. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Rylce klinowe
Dihedral burins

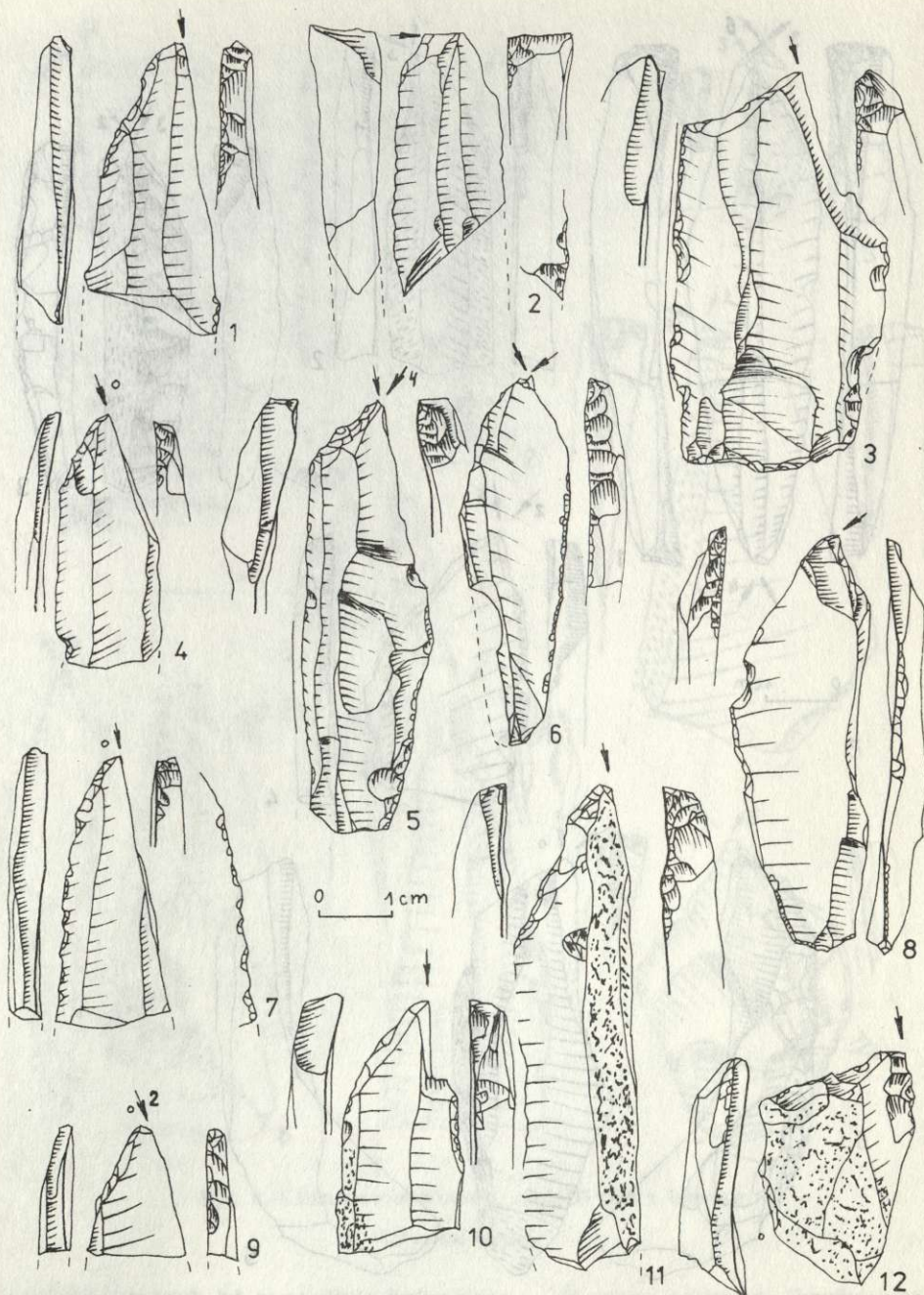

Ryc. 8. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Rylce klinowe
Dihedral burins

dla rylców klinowych, lub negatywem a łuskowiskiem – dla rylców węglowych. Uwzględniając powyższą cechę wyróżniono rylce wąskokątowe – $0-60^\circ$, średniokątowe – $60-80^\circ$ oraz szerokokątowe – powyżej 80° . Kolejną istotną cechą stanowi szerokość wierzchołka odbicia rylcowych mierzona na krawędzi odbicia. Dla rylców wąskowierzchołkowych wynosi ona 1–5 mm, średniowierzchołkowych – 6–9 mm, szerokowierzchołkowych – ponad 9 mm. Analogiczne wartości przyjęto do klasyfikacji rylczaków, określając je kolejno jako wąsko-, średnio- oraz szerokonegatywowe. Wprowadzono także dwustopniowe zróżnicowanie rylców węglowych ze

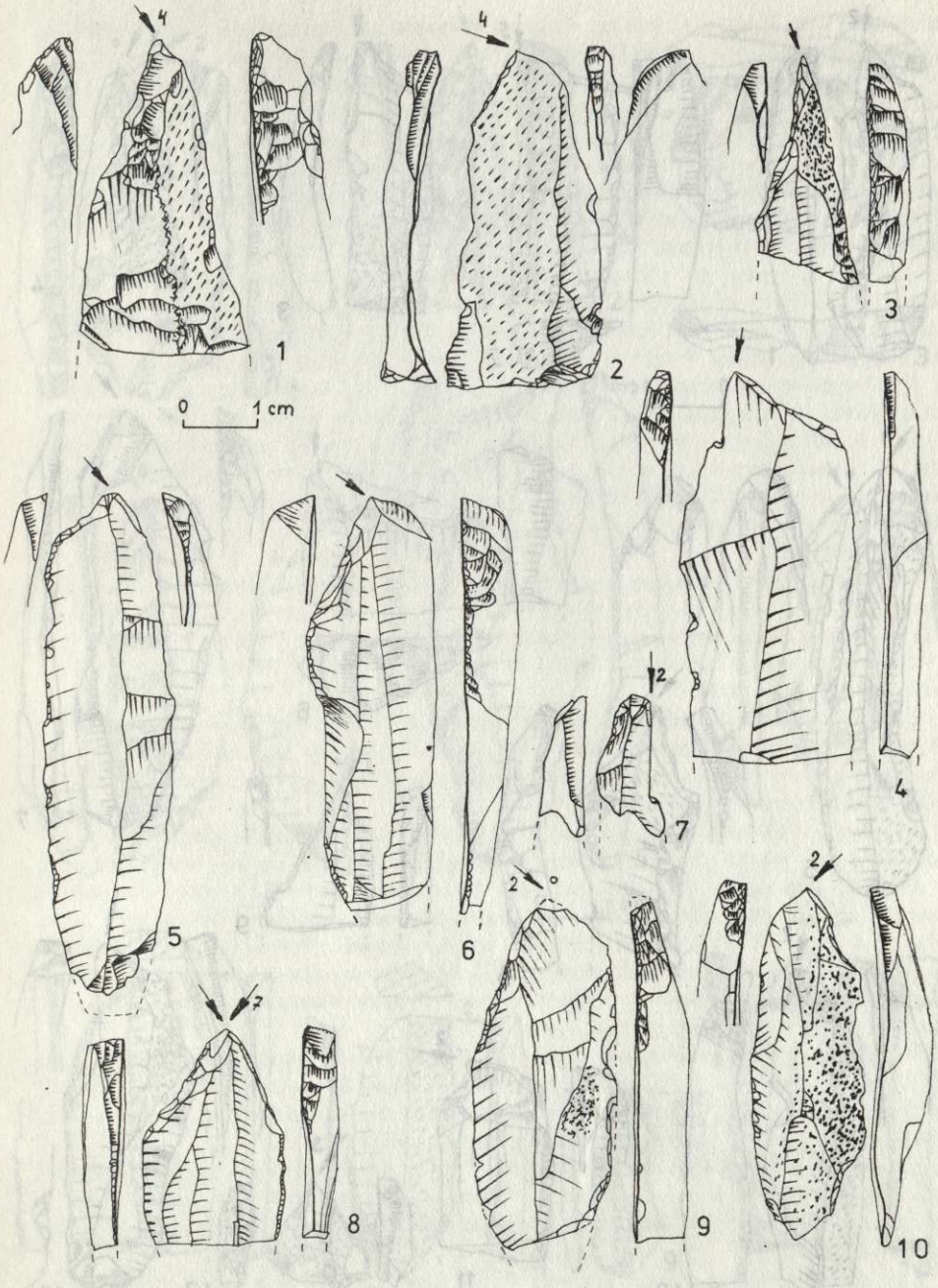

Ryc. 9. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Rylce klinowe
Dihedral burins

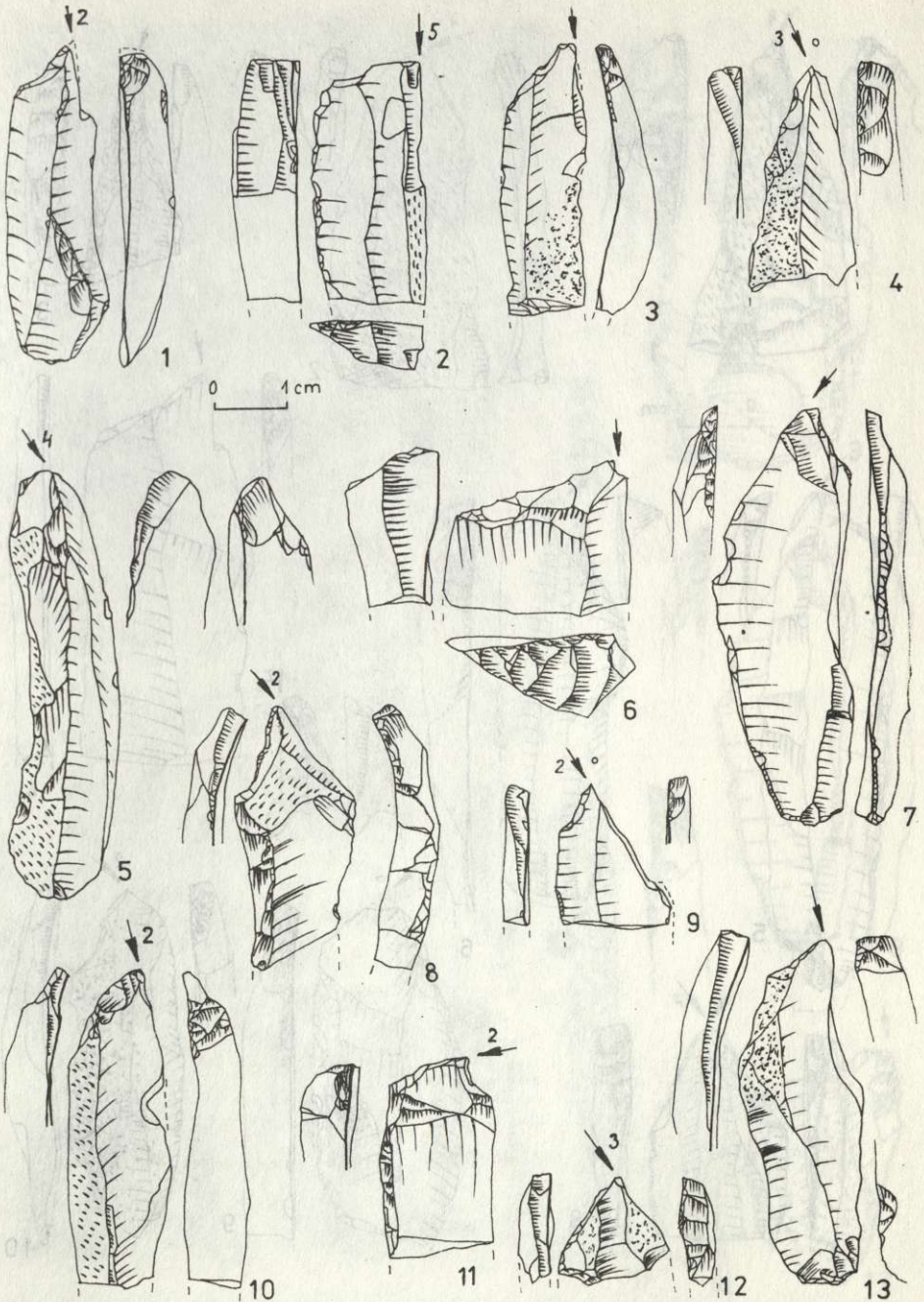
Ryc. 10. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Rylce węglowe

Burins on truncation

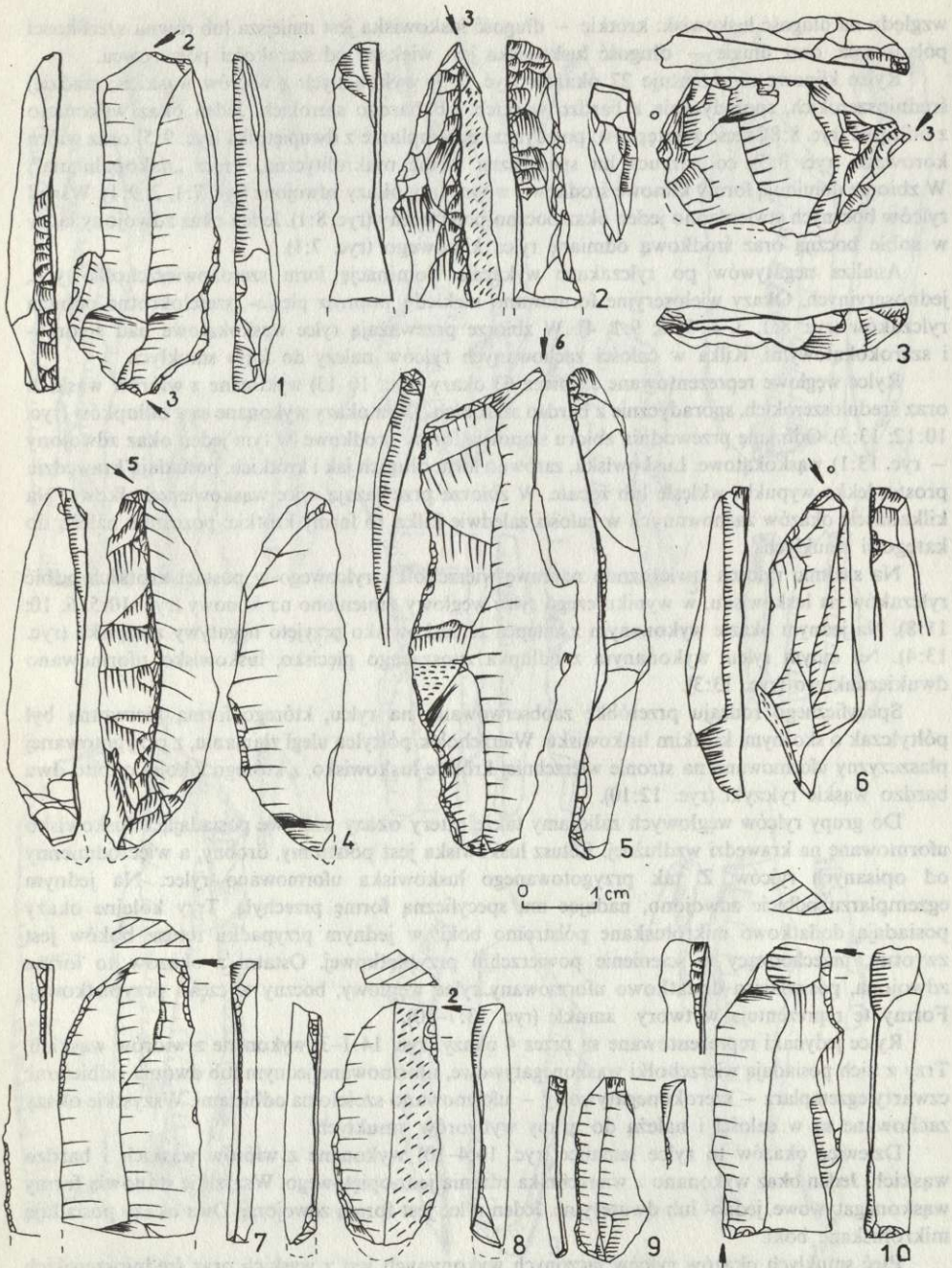
Ryc. 11. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Rylce węglowe

Burins on truncation

Ryc. 12. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Rylce węglowe

Burins on truncation

Ryc. 13. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Ryłce węglowe

Burins on truncation

względem na długość łuskowisk: krótkie – długość łuskowiska jest mniejsza lub równa szerokości półsurowca, oraz długie – długość łuskowiska jest większa od szerokości półsurowca.

Rylce klinowe reprezentuje 27 okazów (ryc. 7–9) wykonanych z wiórów wąskich, rzadziej średnioszerokich, sporadycznie z bardzo wąskich lub bardzo szerokich. Jeden okaz wykonano z odłupka (ryc. 8:8), sześć z zatępców; pojedyncze egzemplarze z dwupiętnika (ryc. 9:5) oraz wióra korowego (ryc. 8:5), co narzuca im specyficzną formę makrolityczną, wręcz „nakopalnianą”. W zbiorze dominują formy klinowe środkowe, w tym trzy okazy zdwojone (ryc. 7:1, 2; 9:1). Wśród rylców bocznych stwierdzono jeden okaz boczno-poprzeczny (ryc. 8:1). Jeden okaz zdwojony łączy w sobie boczną oraz środkową odmianę rylca klinowego (ryc. 7:1).

Analiza negatywów po rylczakach wykazała dominację form szerokowierzchołkowych, jednoseryjnych. Okazy wieloseryjne formowano niekiedy poprzez pięcio-, sześciokrotne odbicia rylczaków (ryc. 8:1, 3, 4, 7, 8; 9:1, 4). W zbiorze przeważają rylce wąskokątowe nad średnio- i szerokokątowymi. Kilka w całości zachowanych rylców należy do form smukłych.

Rylce węglowe reprezentowane są przez 63 okazy (ryc. 10–13) wykonane z wiórów wąskich oraz średnioszerokich, sporadycznie z bardzo szerokich. Dwa okazy wykonane są z odłupków (ryc. 10:12; 13:3). Odmianę przewodnią zbioru stanowią formy środkowe (w tym jeden okaz zdwojony – ryc. 13:1), wąskokątowe. Łuskowiska, zarówno form długich jak i krótkich, posiadają krawędzie proste, lekko wypukłe, wklęsłe lub zębate. W zbiorze przeważają rylce wąskowierzchołkowe. Na kilkanaście okazów zachowanych w całości zaledwie kilka to formy krótkie; pozostałe należą do kategorii smukłych.

Na siedmiu rylcach stwierdzono naprawę wierzchołka rylcowego w postaci krótkich odbić rylczaków na łuskowisku, w wyniku czego rylce węglowe zmieniono na klinowy (ryc. 10:5, 6, 10; 11:8). Na jednym okazie wykonanym z zatępca za łuskowisko przyjęto negatywy zatępciska (ryc. 13:4). Na innym rylcu, wykonanym z odłupka znoszącego pięćisko, łuskowisko uformowano dwukierunkowo (ryc. 13:3).

Specyficznego rodzaju przeróbkę zaobserwowano na rylcu, którego formą pierwotną był półtylczak o skośnym, krótkim łuskowisku. Wierzchołek półtylca uległ złamaniu, z przygotowanej płaszczyzny uformowano na stronie wierzchniej krótkie łuskowisko, z którego z kolei odbito dwa bardzo wąskie rylczyki (ryc. 12:10).

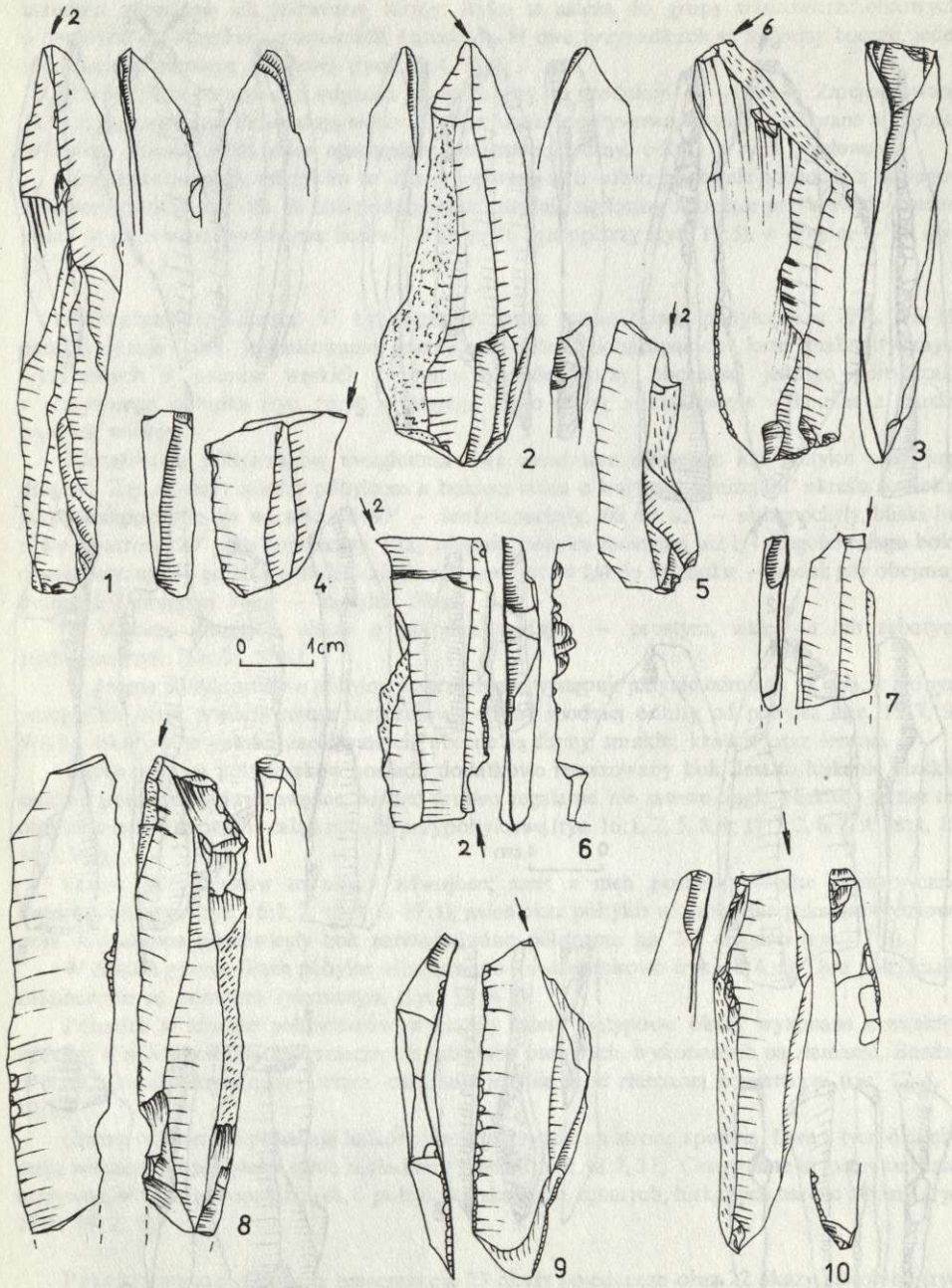
Do grupy rylców węglowych zaliczamy także cztery okazy wiórowe posiadające łuskowisko uformowane na krawędzi wzdłużnej. Retusz łuskowiska jest półstromy, drobny, a więc odmienny od opisanych rylców. Z tak przygotowanego łuskowiska uformowano rylce. Na jednym egzemplarzu odbicie zdwojono, nadając mu specyficzną formę przechyłą. Trzy kolejne okazy posiadają dodatkowo mikrołuskane półstromo boki; w jednym przypadku retusz boków jest zwrotny, przechodzący w ścinienie powierzchni przypiętkowej. Ostatni z okazów to forma zdwojona, posiadająca dodatkowo uformowany rylce węglowy, boczny w części przypiętkowej. Formy te reprezentują wytwory smukłe (ryc. 13:7–10).

Rylce jednakże reprezentowane są przez 4 okazy (ryc. 14:1–3) wykonane z wiórów wąskich. Trzy z nich posiadają wierzchołki wąskonegatywowe, uformowane jednym lub dwoma odbiciami; czwarty egzemplarz – szerokonegatywowy – uformowano sześcioma odbiciami. Wszystkie okazy zachowane są w całości i należą do grupy wytworów smukłych.

Dziewięć okazów to rylce łamańce (ryc. 14:4–10) wykonane z wiórów wąskich i bardzo wąskich. Jeden okaz wykonano z wierzchnika rdzenia jednopiętowego. Wszystkie stanowią formy wąskonegatywowe, jedno- lub dwuseryjne. Jeden rylce jest formą zdwojoną. Dwa okazy posiadają mikrołuskane boki.

Pięć smukłych okazów rylców łączonych wykonanych jest z wąskich oraz średnioszerokich wiórów (ryc. 15:1–3, 6). Rylce te stanowią połączenie podtypu klinowego z węglowym w odmianie środkowej oraz bocznej. Wszystkie okazy są wąskokątowe oraz wąsko- lub szerokowierzchołkowe. W zbiorze tym znajduje się rylce, którego część klinowa została przerobiona na formę węglową, co uwidacznia łuskowisko na negatywie rylcowym. Rylce ten został wykonany z bliżej nie określonego narzędzia, na co wskazuje częściowo zachowany retusz obuboczny (ryc. 15:2).

Trzy okazy wykonane z wąskich wiórów reprezentują formy nieokreślone. Dwa smukłe są zachowane w całości. Wszystkie posiadają wierzchołki zniszczone obustronnie łuszczeniowo, co

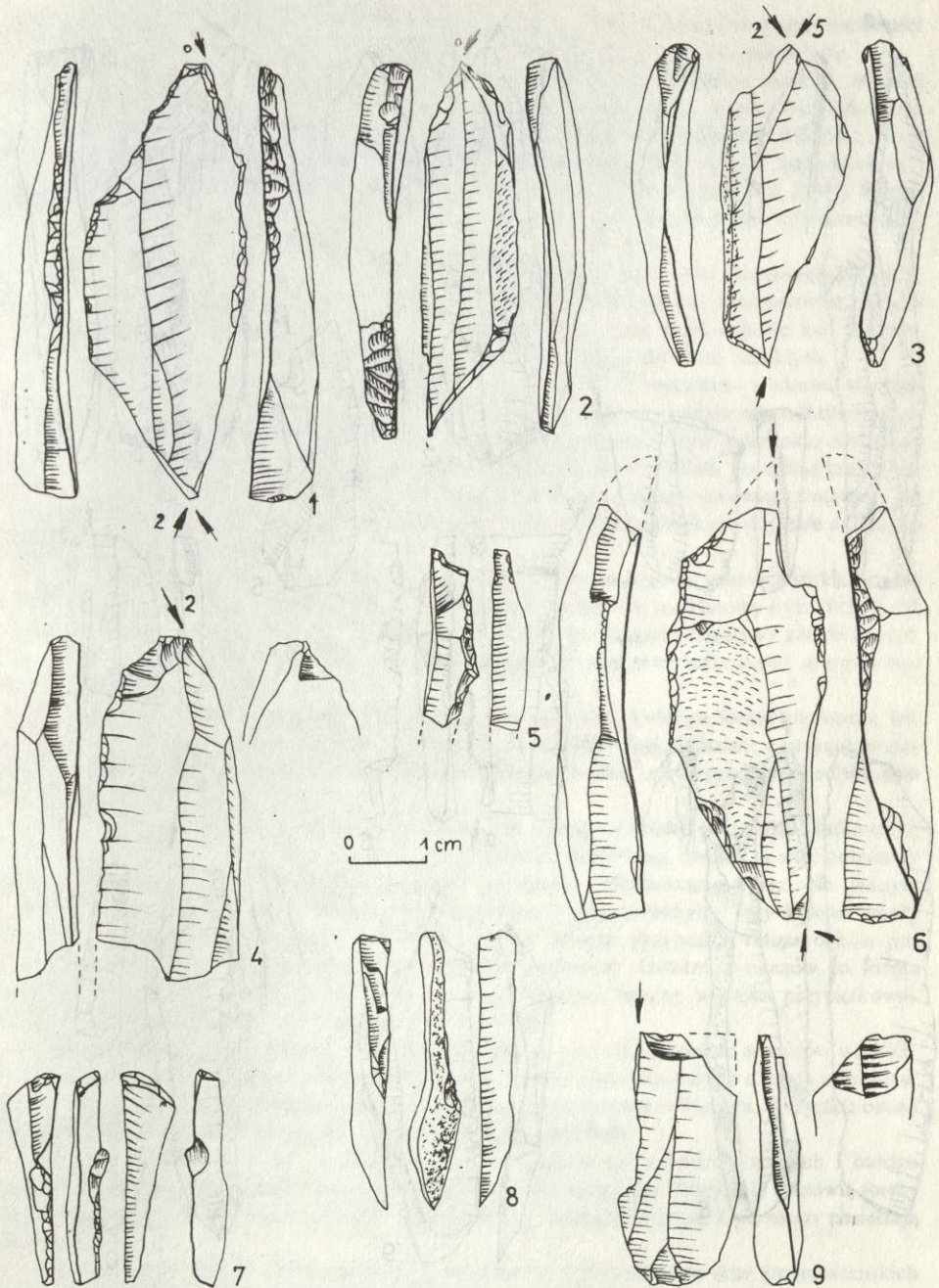

Ryc. 14. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Rylce:

1-3 – jedynaki; 4 10 – łamańce

Burins:

1-3 single blow; 4 10 – on snap

Ryc. 15. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Rylce:

1-3, 6 – łączone; 4, 9 – nieokreślone; 5, 7, 8 – rylczaki

Burins:

1-3, 6 – combined; 4, 9 – undetermined; 5, 7, 8 – burin waste

utrudnia określenie ich pierwotnej formy. Rylce te należą do grupy wąskowierzchołkowych, o trudnych do określenia wartościach kątowych. W dwu przypadkach są to formy boczne, jeden reprezentuje odmianę środkową (ryc. 15:4, 9).

Zbiór rylców uzupełniają odpadki powstałe przy ich produkcji – rylczaki. Zarejestrowano 113 ich egzemplarzy. Przeważają okazy drobne, wąskonegatywowe, zwykle zachowane w całości. W całym zbiorze tylko jeden egzemplarz jest makrolityczny, odbity z rylca węglowego.

Trzydzieści siedem rylczyków to okazy pierwszej serii odbić; pozostałe pochodzą z zabiegów wieloseryjnych (ryc. 15:8). W obu podzbiórach znajdują się formy znoszące przykrawędny retusz boku, w pierwszym podzbiórze liczba ich sięga 26 egzemplarzy (ryc. 15:5), w drugim – 20 (ryc. 15:7).

Półtylczaki. Licząc 57 egzemplarzy grupę narzędziową półtylczaków (ryc. 16–19) charakteryzuje silne zróżnicowanie metryczne. Obok dominujących form makrolitycznych wykonanych z wiórów wąskich i średnioszerokich, przy obecności jednego półtylczaka z masywnego odłupka (ryc. 16:5), występują także okazy mikrolityczne wykonane z bardzo wąskich wiórów.

Klasyfikacja półtylczaków uwzględnia dwa zasadnicze elementy: kąt półtylca oraz jego długość. Kąt zawarty między półtylcem a bokiem wióra o wartości poniżej 30° określa ten okaz jako silniepochyły, dla wartości $30\text{--}60^\circ$ – średniopochyły, dla $60\text{--}85^\circ$ – słabopochyły, bliski lub równy wartości 90° jako poprzeczny. Przy długości półtylca mniejszej niż $1/4$ długości całego boku charakteryzujemy go jako półtylec krótki; gdy stanowi od $1/4$ do $1/2$ boku – średni; gdy obejmuje ponad $1/2$ długości boku – półtylec długi.

W zbiorze dominują okazy o półtylcu skośnym – prostym, wklęsłym lub zębatym, średniopochyłe (około 57%).

W grupie półtylczaków o półtylcu poprzecznym występuje jedynie odmiana wklęsła, w jednym przypadku okaz posiada retusz łuszczeniowy strony spodniej odbity od półtylca (ryc. 19:7, 9). Wśród okazów w całości zachowanych obecne są formy smukłe, krótkie oraz średnie.

Blisko połowa półtylczaków posiada dodatkowo retuszowany bok. Jest to łuskanie płaskie, rzadziej półstromo, przykrawędne, bardzo drobne, regularne, nie zawsze ciągłe. Niekiedy retusz ten obejmuje całą lub prawie całą krawędź przypółtylcową (ryc. 16:1, 2, 5, 8, 9; 17:1, 2, 6, 7, 9; 18:1, 12, 14; 19:2).

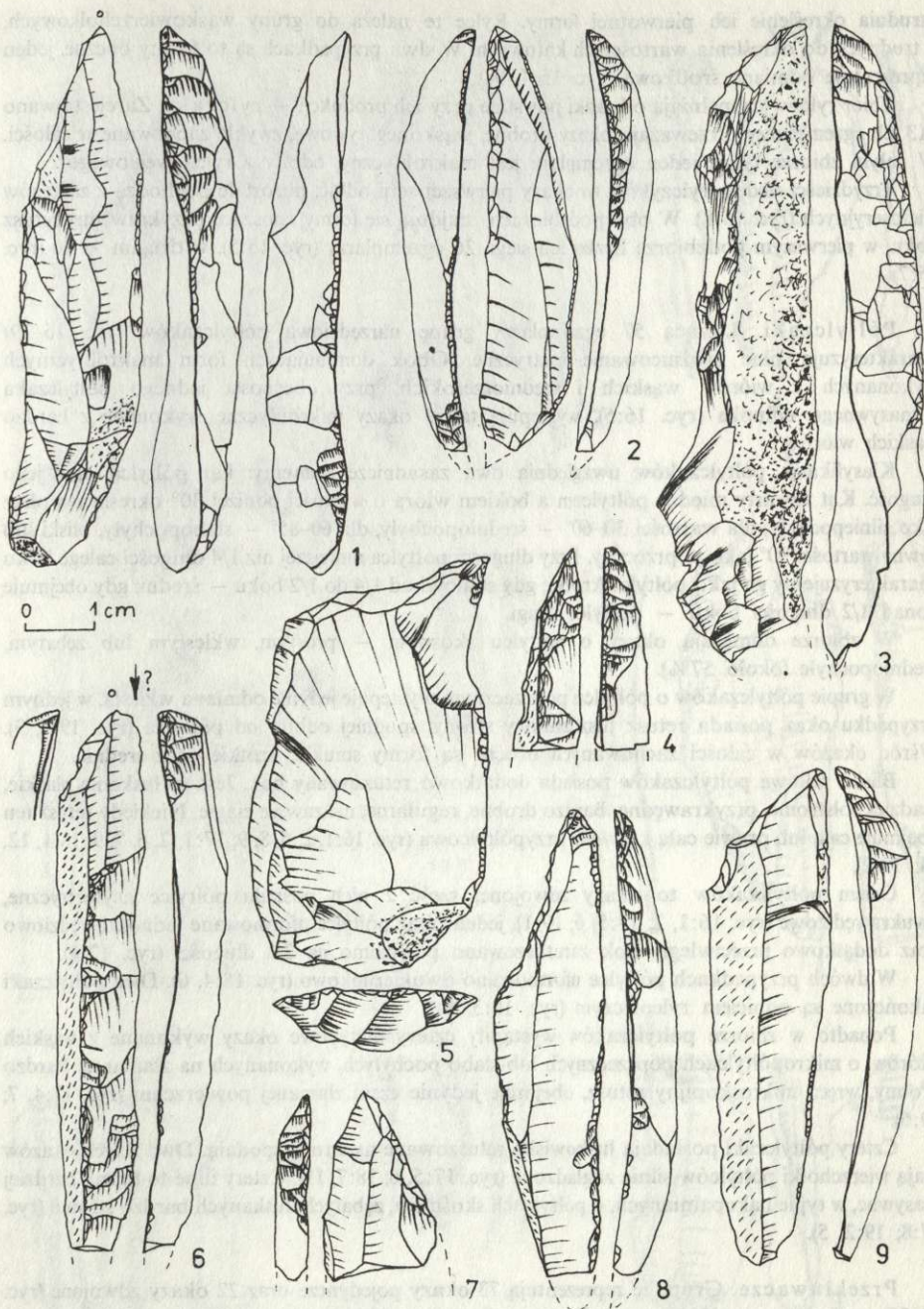
Osem półtylczaków to okazy zdwojone; sześć z nich posiada półtylce asymetryczne, dwukrawędziowe (ryc. 16:1, 2; 18:5, 6; 19:1), jeden okaz półtylce uformowane jednokrawędziowo oraz dodatkowo przeciwległy bok zaretuszowano półstromo na $2/3$ długości (ryc. 17:9).

W dwóch przypadkach półtylce uformowano dwukierunkowo (ryc. 18:4, 6). Dwa półtylczaki zakończone są odbiciem rylcowym (ryc. 18:3, 8).

Ponadto w zbiorze półtylczaków wystąpiły cztery nietypowe okazy wykonane z wąskich wiórów, o mikropółtylcach poprzecznych lub słabo pochyłych, wykonanych na złamanium. Bardzo drobny, wręcz mikroskopijny retusz, obejmuje jedynie część złamanej powierzchni (ryc. 17:4, 7; 19:6).

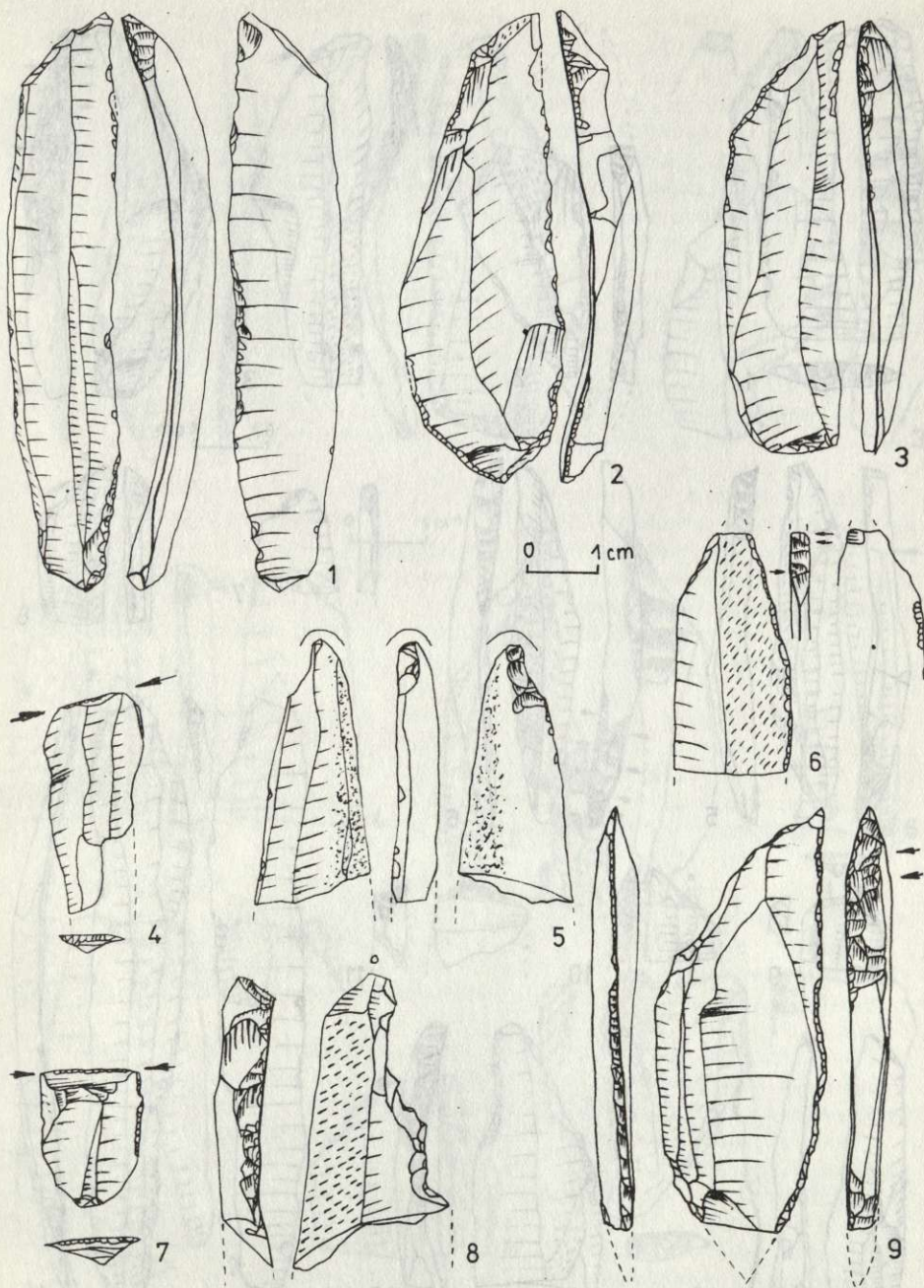
Cztery półtylczaki posiadają łuskowiska retuszowane na stronę spodnią. Dwa z tych okazów mają wierzchołki półtylców silnie zagładzone (ryc. 17:5, 6; 18:7, 11). Cztery inne to formy bardziej masywne, w typie nakopalnianych, o półtylcach skośnych, zębatych, łuskanych bardzo stromo (ryc. 17:8; 19:2, 5).

Przekłuwacze. Grupę tę reprezentują 73 okazy pojedyncze oraz 22 okazy zdwojone (ryc. 20–22), wykonane z półsurowca wiórowego bardzo wąskiego oraz wąskiego. Wśród okazów pojedynczych dwa egzemplarze wykonano z odłupków (ryc. 21:14, 15). Zdecydowanie dominują okazy smukłe, choć obecne są i formy krępe. W całości zbioru dominują przekłuwacze o dobrze wyodrębnionych żądłach: średniodługich, średniomasywnych, symetrycznych w stosunku do osi wzdłużnej półsurowca. Obecne są także okazy o żądłach słabo wyodrębnionych, delikatnych. Ponadto wystąpiły przekłuwacze o żądłach masywnych, niekiedy asymetrycznych, co zbliża je do form typu Zinken (ryc. 21:5). Kolejną odmianę stanowią dwa okazy wykonane z regularnych

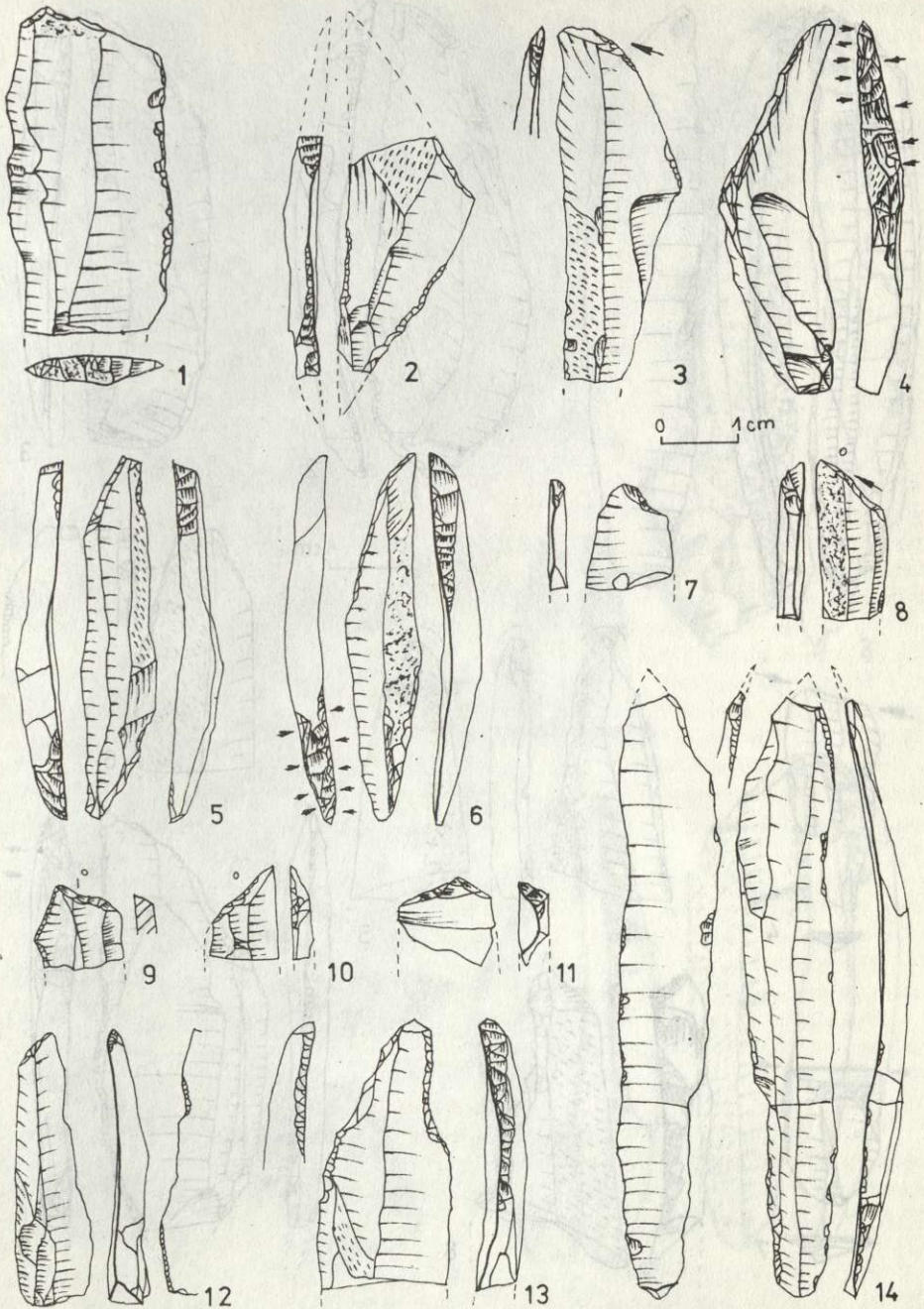
Ryc. 16. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Półtylczaki

Truncated pieces

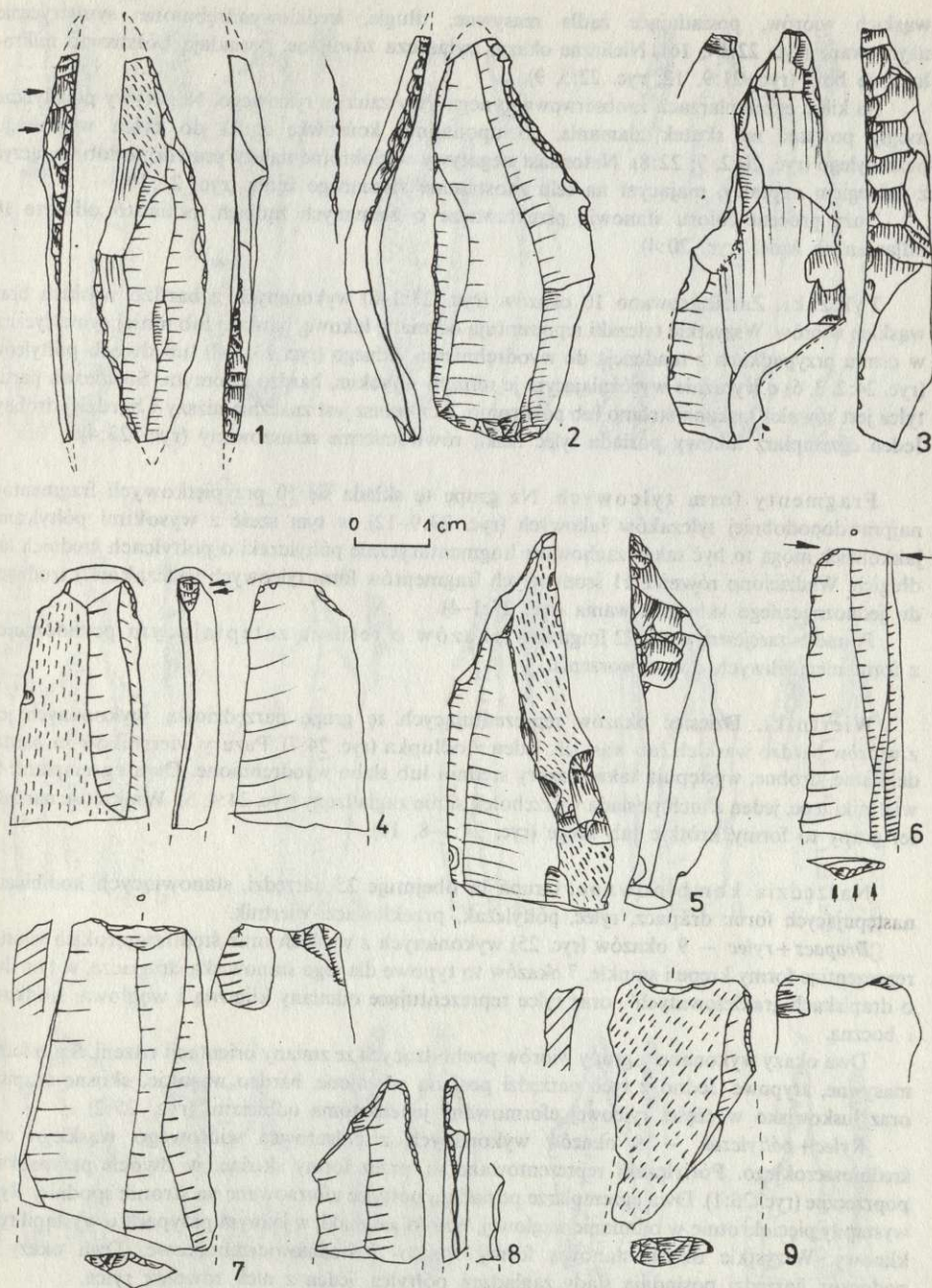
Ryc. 17. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Półtylczaki

Truncated pieces

Ryc. 18. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Półtylczaki

Truncated pieces

Ryc. 19. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Półtylczaki

Truncated pieces

wąskich wiórów, posiadające żądła masywne, długie, średniowyodrębnione symetrycznie usytuowane (ryc. 22:14, 16). Nieliczne okazy, zwłaszcza zdwojone, posiadają półstrome mikrołuskane boki (ryc. 21:9, 12; ryc. 22:5, 9).

Na kilku egzemplarzach zaobserwowano negatywy zabiegu rylcowego. Negatywy pojedyncze mogły powstać na skutek złamania, co upodabnia końcówkę żądła do rylca węglowego przechylego (ryc. 20:2, 7; 22:8). Natomiast negatywy wielokrotne należy prawdopodobnie łączyć z zabiegiem naprawy, mającym na celu zaostrenie złamanego żądła (ryc. 21:18).

Duży procent zbioru stanowią przekłuwacze o złamanym żądłach, ponadto odkryto 16 odłamanych żądał (ryc. 20:4).

Tylczaki. Zarejestrowano 10 okazów (ryc. 23:1–8) wykonanych z bardzo wąskich oraz wąskich wiórów. Wszystkie tylczaki reprezentują odmianę łukową, bardziej lub mniej symetryczną, w ośmiu przypadkach z tendencją do wyodrębnienia jednego (ryc. 23:5–8) lub dwóch półtylców (ryc. 24:2, 3, 6) o wyraźnie wyróżniającym je retuszu wysokim, bardzo stromym. Środkowa partia tyłca jest również łuskana stromo lub półstromo, lecz retusz jest znacznie niższy i bardziej drobny. Jeden egzemplarz łukowy posiada tylec niski, równomiernie retuszowany (ryc. 23:4).

Fragmety form tylcowych. Na grupę tę składa się 10 przypiętkowych fragmentów najprawdopodobniej tylczaków łukowych (ryc. 23:9–12), w tym sześć z wysokimi półtylcami, jakkolwiek mogą to być także zachowane fragmentaryczne półtylczaki o półtylcach średnich lub długich. Wydzielono również 11 środkowych fragmentów form tylcowych (tylczaków?) trudnych do jednoznacznego sklasyfikowania (ryc. 27:1–4).

Ponadto zarejestrowano 22 fragmenty okazów o retuszu zatępiającym pochodzących z form niemożliwych do odtworzenia.

Wiertniki. Dziesięć okazów reprezentujących tę grupę narzędziową wykonanych jest z wiórów bardzo wąskich lub wąskich, jeden z odłupka (ryc. 24:7). Pazury wiertników są bardzo delikatne, drobne, występują także pazury średnio lub słabo wyodrębnione. Dwa egzemplarze to wiertniki tępe, jeden z nich posiada wierzchołek silnie zagładzony (ryc. 24:4, 5). Większość narzędzi tej grupy to formy krótkie lub krępe (ryc. 24:1–8, 10).

Narzędzia kombinowane. Grupa ta obejmuje 25 narzędzi, stanowiących kombinacje następujących form: drapacz, rylec, półtylczak, przekłuwacz, wiertnik.

Drapacz + rylec – 9 okazów (ryc. 25) wykonanych z wąskich oraz średnioszerokich wiórów reprezentuje formy krępe i smukłe. 7 okazów to typowe dla tego stanowiska drapacze, w tym dwa o drapiskach „rakletowatych”, oraz rylce reprezentujące odmiany klinową i węglową: środkową i boczną.

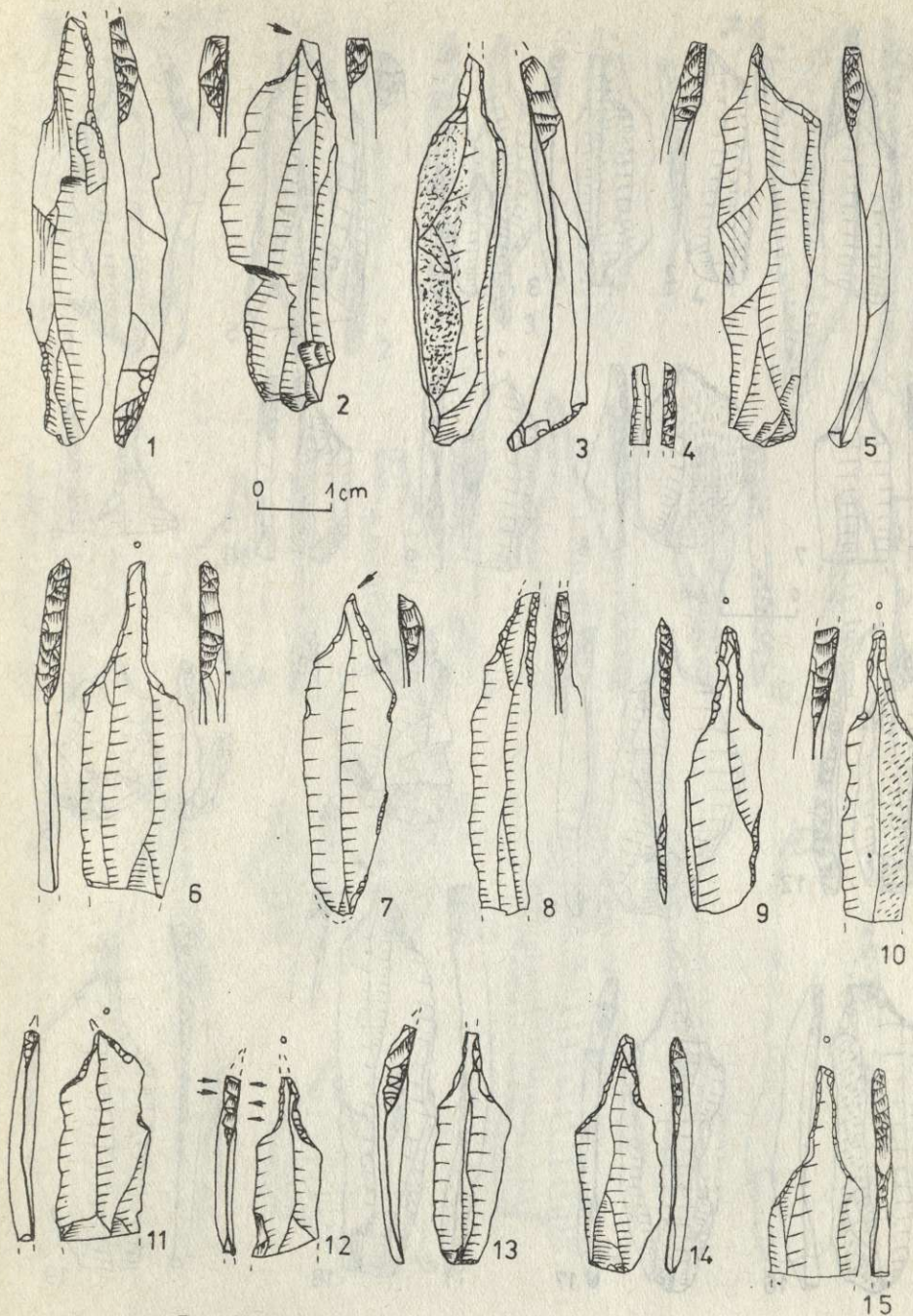
Dwa okazy wykonano z grupy wiórów pochodzących ze zmiany orientacji rdzeni. Są to formy masywne, atypowe. Jedno z tych narzędzi posiada zdwojone, bardzo wysokie, skośne drapisko oraz łuskowisko w części rylcowej uformowane jedenastoma odbiciami (ryc. 25:2).

Rylec + półtylczak – 9 okazów wykonanych z półsurowca wiórowego wąskiego oraz średnioszerokiego. Półtylczaki reprezentowane są przez formy skośne, w dwóch przypadkach poprzeczne (ryc. 26:1). Dwa egzemplarze posiadają półtylce uformowane na stronie spodniej. Rylce wystąpiły pięciokrotnie w odmianie węglowej, trzy to jednakże, w jednym przypadku wystąpił rylec klinowy. Wszystkie okazy stanowią formy wąsko- i średniowierzchołkowe. Dwa okazy tej podgrupy narzędzi posiadają ślady zagładzeń półtyłca, jeden z nich również rylca.

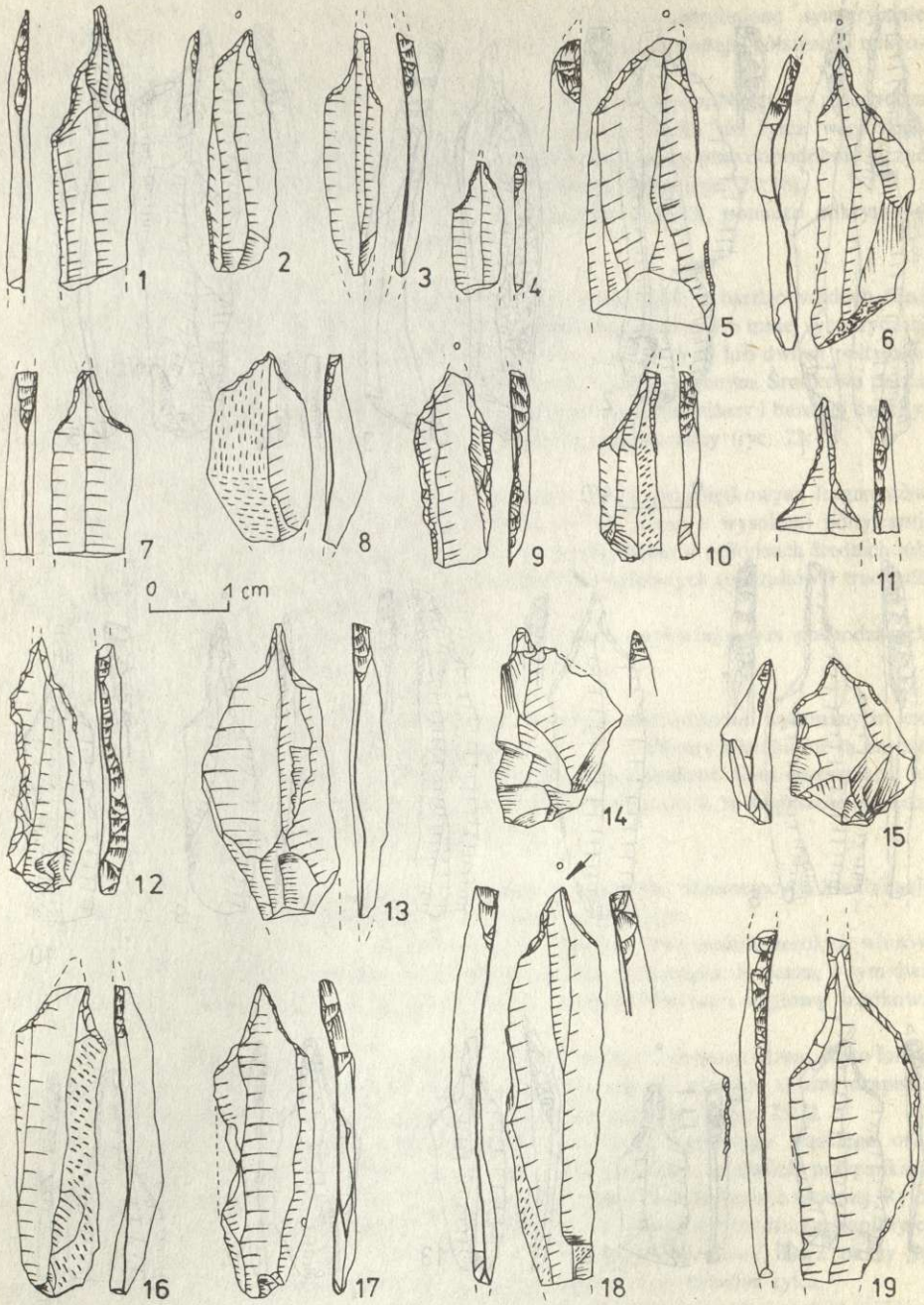
Rylec + przekłuwacz – dwa smukłe okazy (ryc. 16:2, 3) wykonane z bardzo wąskich wiórów. Przekłuwacze posiadają żądła średniomasywne. Wąskowierzchołkowe rylce to jednakże w odmianie przechylej.

Wiertnik + przekłuwacz – 2 okazy wykonane z wiórów wąskich. Żądła przekłuwaczy są słabo wyodrębnione i delikatne; pazur jednego z wiertników delikatny, drugiego – średniomasywny, średniowyodrębniony (ryc. 26:5, 6).

Do omawianej grupy zaliczono także 4 formy, stanowiące kombinację rylca (trzykrotnie

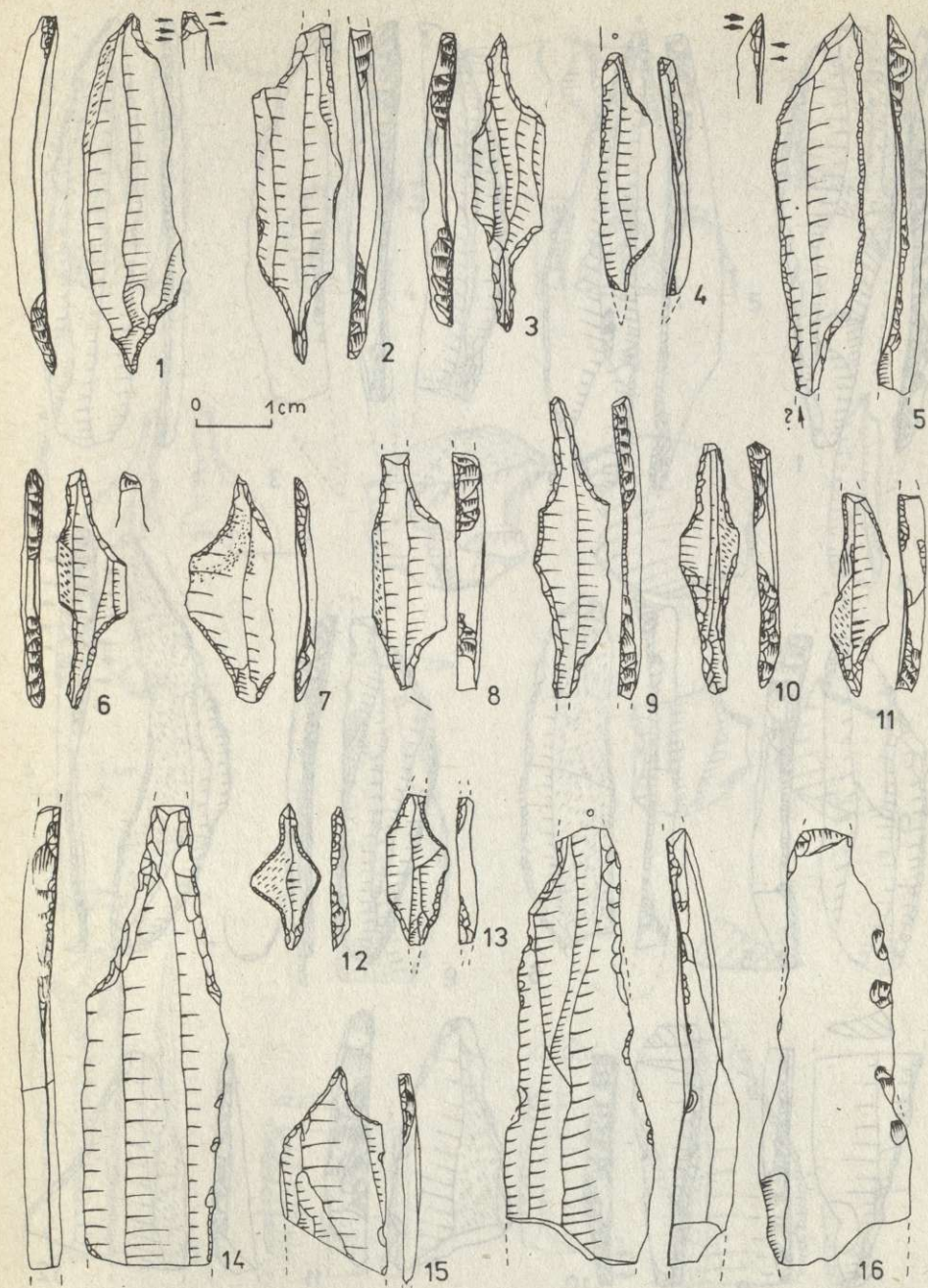

Ryc. 20. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Przekłuwacze
Perforators

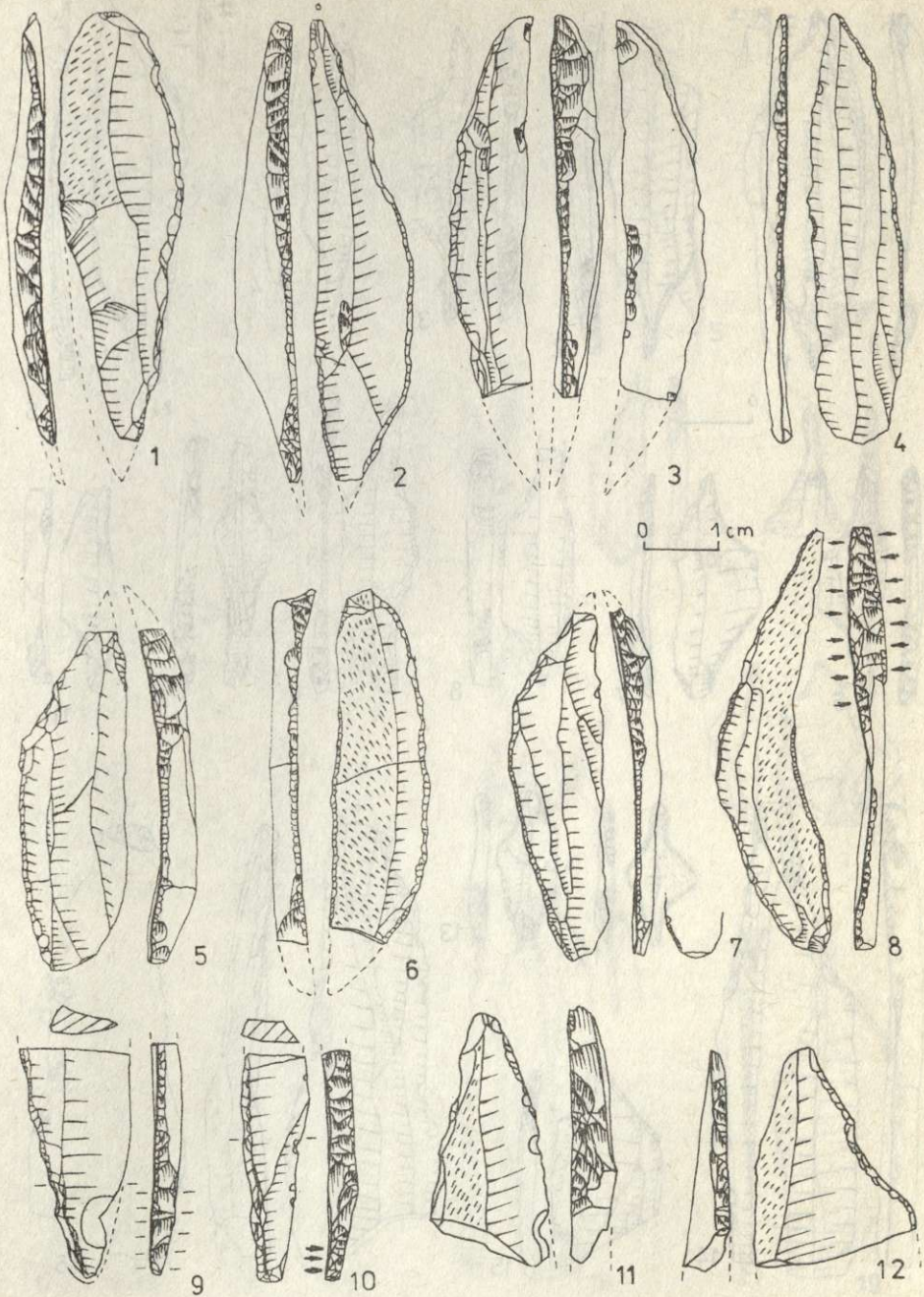
Ryc. 21. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Przekłuwacze

Perforators

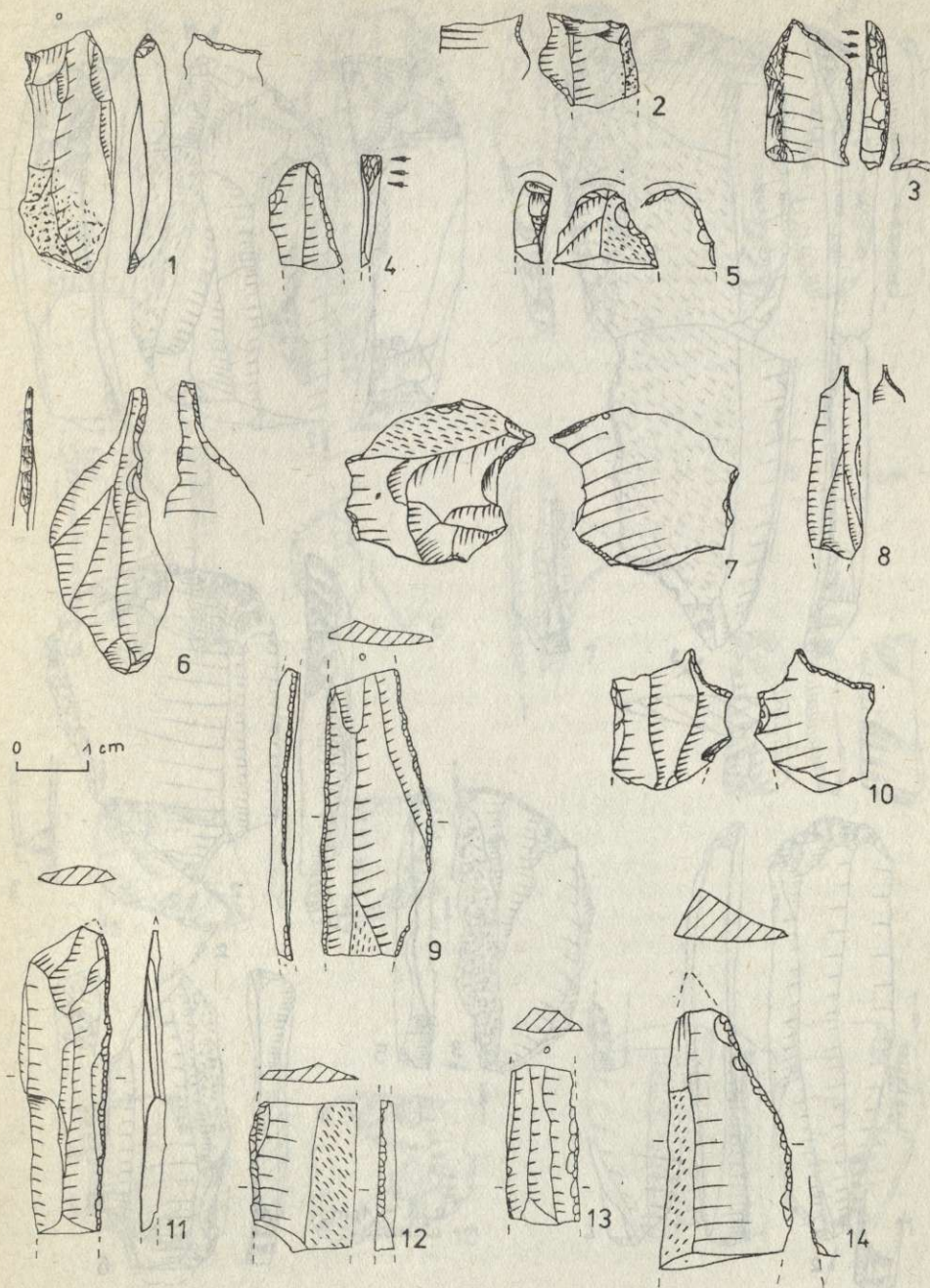
Ryc. 22. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Przekłuwacze

Perforators

Ryc. 23. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Tylczaki

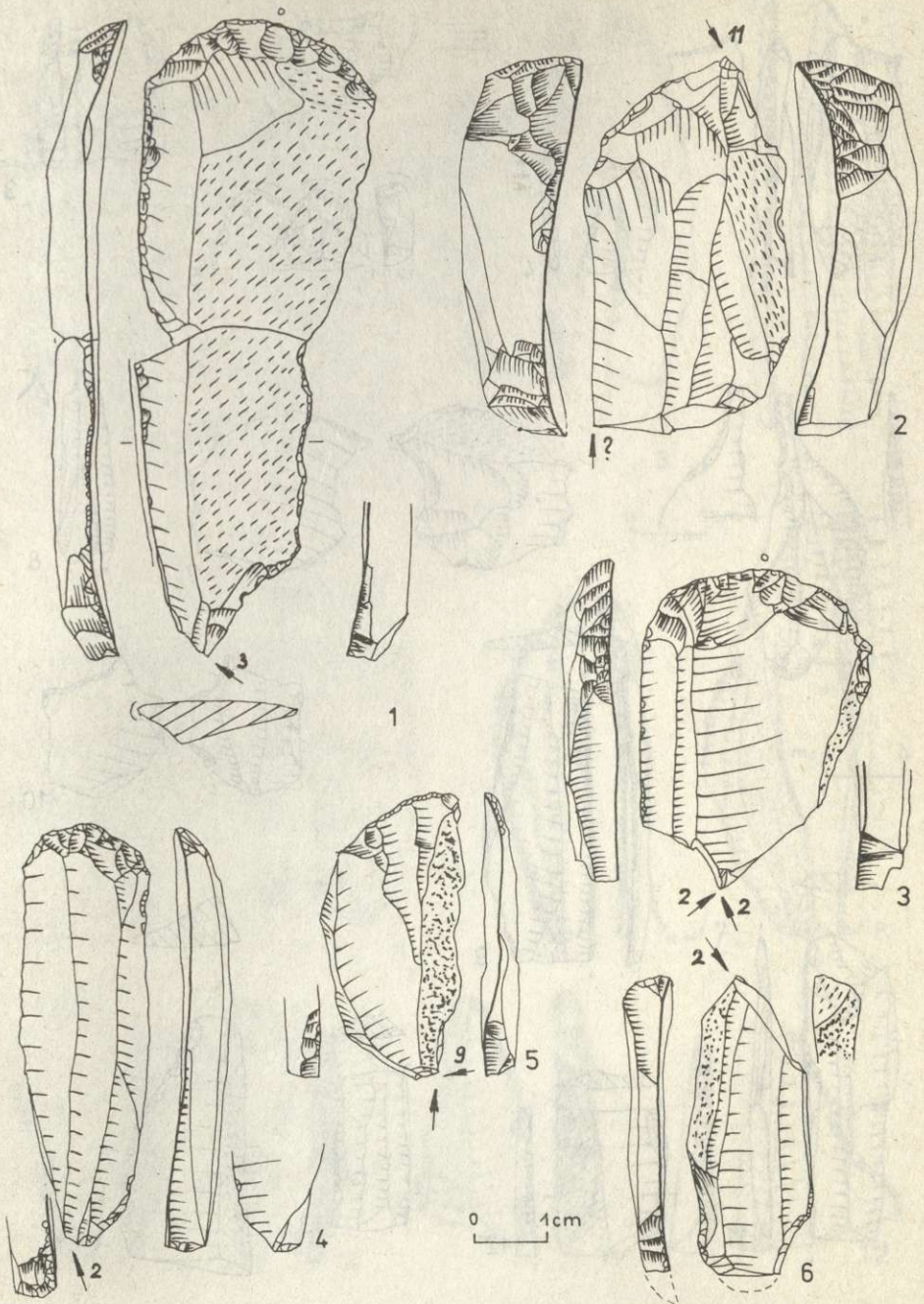
Backed blades

Ryc. 24. Klementowice-Kolonia, stan. 20

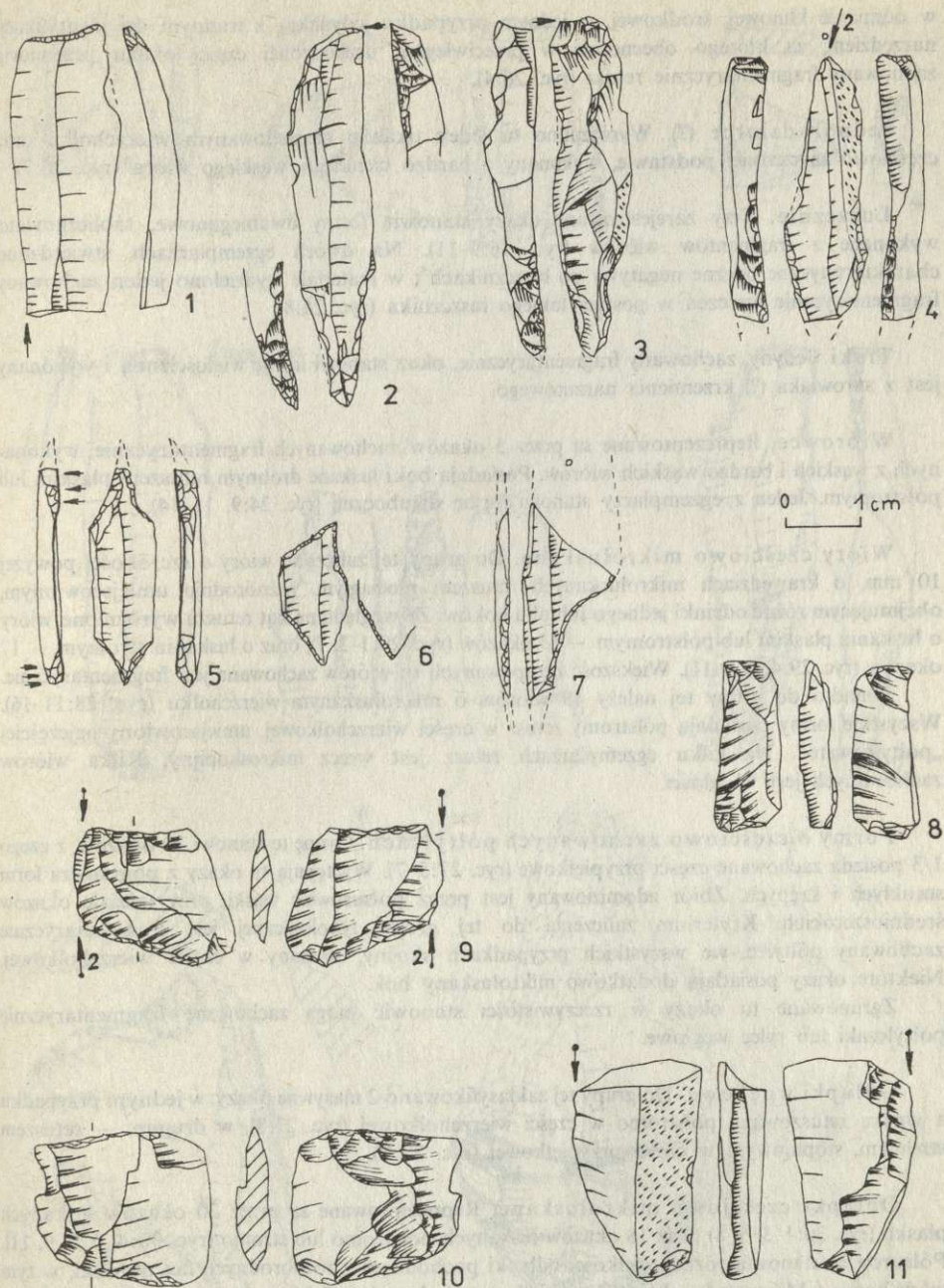
1-8, 10 - wiertniki; 9, 11-14 - wiórowce

1-8, 10; Drills; 9, 11-14 - blades with continuous retouch

Ryc. 25. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Narzędzia kombinowane (rylce+drapacze)

Combined tools (burins+end-scrapers)

Ryc. 26. Klementowice-Kolonia, stan. 20

1 - rylec + półtylczak; 2, 3 - rylec + przekuwacz; 4 - rylec + (?); 5, 6 - wiertnik + przekuwacz; 7 - wykrojec (?); 8 - łuszczyk; 9-14 - łuszczenie

1 - burin + truncated pieces; 2, 3 - burin + perforator; 4 - burin + (?); 5, 6 - drill + perforator; 7 - notched tool (?); 8 - flake from bipolar core; 9-14 - bipolar cores

w odmianie klinowej, środkowej, w jednym przypadku jedynaka), z trudnym do identyfikacji narzędziem, za którego obecnością w przeciwniejszej, uszkodzonej części okazu przemawia zachowany fragmentarycznie retusz (ryc. 26:4).

Jednozadziorce (?). Wyróżniono tu jeden okaz o niezachowanym wierzchołku oraz częściowo zniszczonej podstawie, wykonany z bardzo cienkiego, wąskiego wióra (ryc. 26:7).

Łuszcznie. Trzy zarejestrowane okazy stanowią formy dwubiegunowe, tabliczkowate, wykonane z fragmentów wiórów (ryc. 16:9–11). Na dwóch egzemplarzach stwierdzono charakterystyczne boczne negatywy po łuszcznikach⁵; w materiale wydzielono jeden zachowany fragmentarycznie łuszczeń w postaci takiego łuszcznika (ryc. 26:8).

Tłuki. Jedyny, zachowany fragmentarycznie, okaz stanowi formę wielościenną i wykonany jest z surowiaka (?) krzemienia narzutowego.

Wiórowce. Reprezentowane są przez 5 okazów zachowanych fragmentarycznie, wykonanych z wąskich i bardzo wąskich wiórów. Posiadają boki łuskane drobnym retuszem płaskim lub półstromym. Jeden z egzemplarzy stanowi formę dwuboczną (ryc. 24:9, 11–14).

Wióry częściowo mikrołuskane. Do grupy tej zaliczono wióry o szerokości powyżej 10 mm, o krawędziach mikrołuskanych retuszem nieciągłym, różnorodnie umiejscowionym, obejmującym różne odcinki jednego lub obu boków. Ze względu na kąt retuszu wyróżniono wióry o łuskaniu płaskim lub półstromym — 55 okazów (ryc. 29:1–3, 7), oraz o łuskaniu stromym — 17 okazów (ryc. 29:4, 5, 8–11). Większość zgrupowanych tu wiórów zachowana jest fragmentarycznie.

Ponadto do grupy tej należy 19 wiórów o mikrołuskany wierzchołku (ryc. 28:11–16). Wszystkie formy posiadają półstromy retusz w części wierzchołkowej, umiejscowiony najczęściej „półtylcowato”. Na kilku egzemplarzach retusz jest wręcz mikroskopijny. Kilka wiórów zachowanych jest w całości.

Formy o częściowo zachowanych półtylcach. Grupę tę stanowi 30 okazów, z czego 1/3 posiada zachowane części przypiętkowe (ryc. 27:5–7). Występują tu okazy z pogranicza form smukłych i krępych. Zbiór zdominowany jest przez półsurowiec wąski, przy udziale okazów średnioszerokich. Kryterium zaliczenia do tej grupy typologicznej jest fragmentarycznie zachowany półtylec, we wszystkich przypadkach skośny, złamany w części wierzchołkowej. Niektóre okazy posiadają dodatkowo mikrołuskany bok.

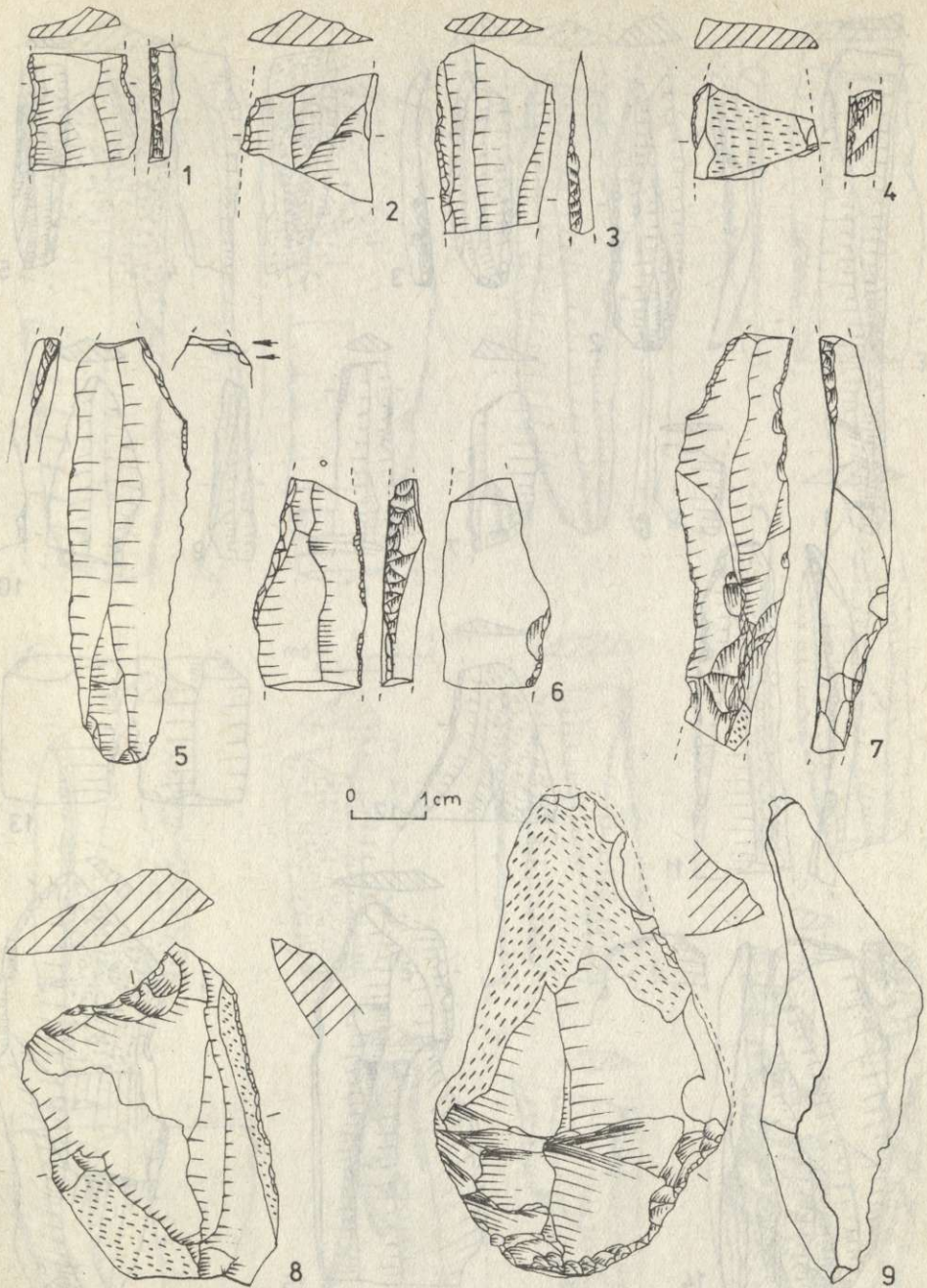
Zgrupowane tu okazy w rzeczywistości stanowić mogą zachowane fragmentarycznie półtylcaki lub rylce węglowe.

Odlúpki wnąkowe. Do grupy tej zaklasyfikowano 2 masywne okazy: w jednym przypadku z wnąką retuszowaną półstromo w części wierzchołkowej (ryc. 27:8), w drugim — retuszem stromym, stopniowym w części przypiętkowej (ryc. 27:9).

Odlúpki częściowo mikrołuskane. Reprezentowane są przez 20 okazów łuskanych płasko (ryc. 30:1–3, 5, 8) oraz 18 okazów łuskanych półstromo lub stromo (ryc. 30:4, 6, 7, 9, 11). Półsurowiec stanowią różnej wielkości odlúpki pochodzące z różnorodnych faz obróbki, w tym także korowe. Mikroretusz obejmuje niewielką część obwodu odlúpka; często jest to łuskanie mało regularne.

Wiórki tylcowe. Zaliczamy tu okazy o boku prostym lub falistym retuszowanym stromo

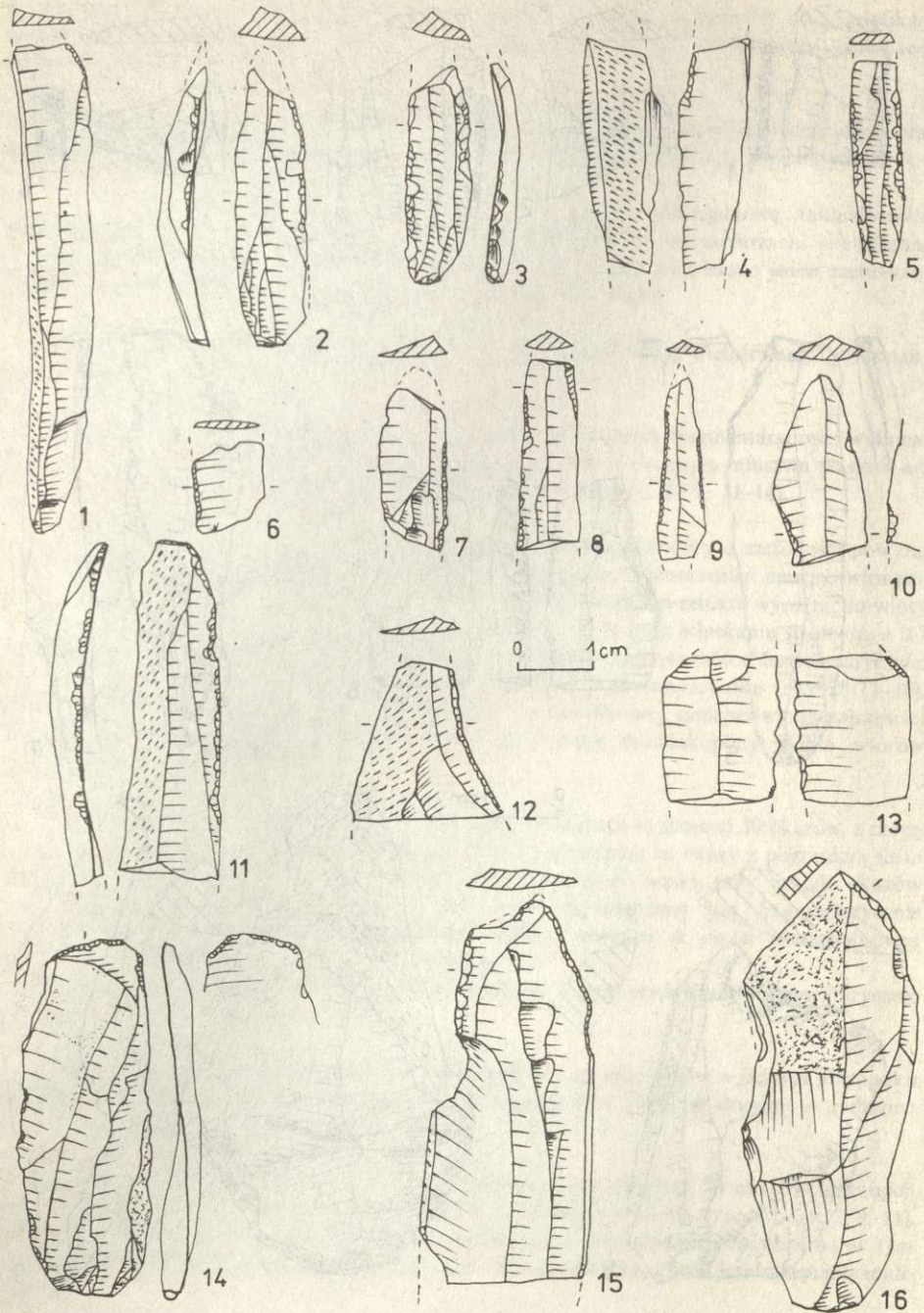
⁵ Są to odpadki łuszczni odbite odbocznie, analogiczne do rylczaków — por. J. Libera, *Przemysł krzemienny kultury pucharów lejkowatych na Lubelszczyźnie*, WA, t. 47: 1985, s. 183.

Ryc. 27. Klementowice-Kolonia, stan. 20.

1-4 - fragmenty form tyłowych; 5-7 - formy o częściowo zachowanych półtyłkach; 8, 9 - odłupki wńkowe

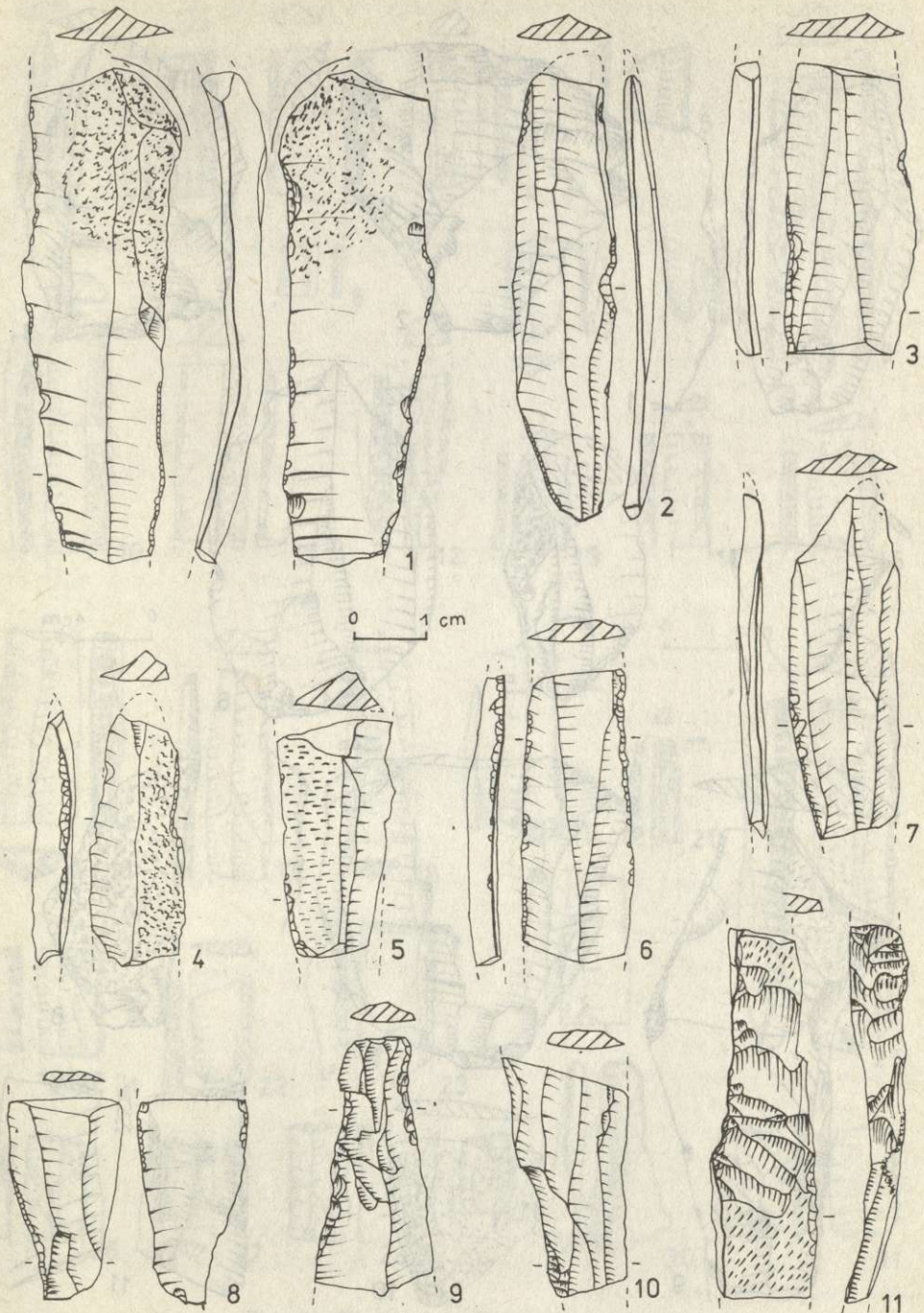
1-4 - fragments of backed forms; 5-7 - forms with partly preserved truncations; 8-9 - notched flakes

Ryc. 28. Klementowice-Kolonia, stan. 20

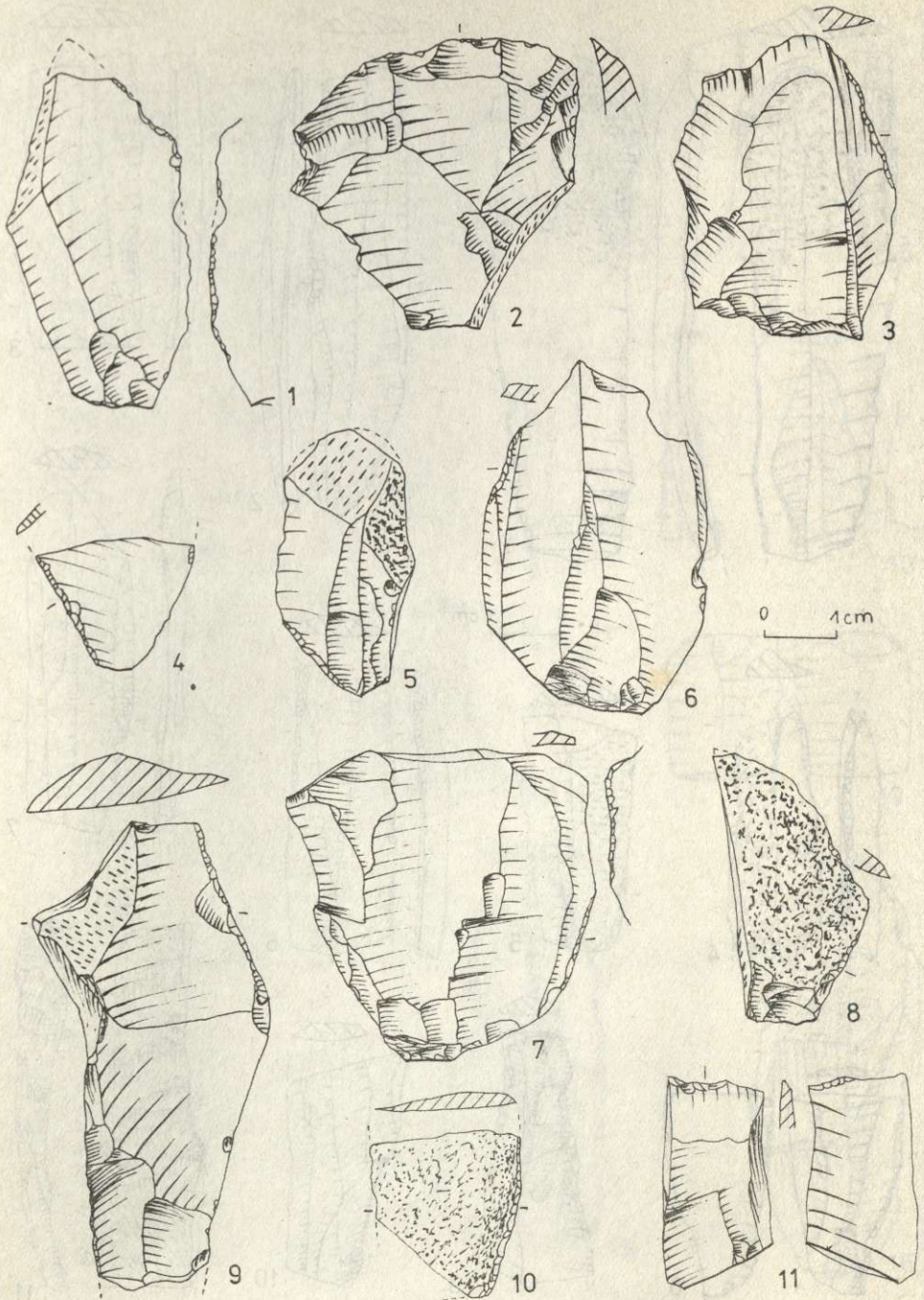
1-10 - wiórki częściowo mikroretuskane; 11-16 - wióry o mikroretuskany mierzchołku

1-10 - bladelets with partial microretouch; 11-16 - blades with microretouched apex

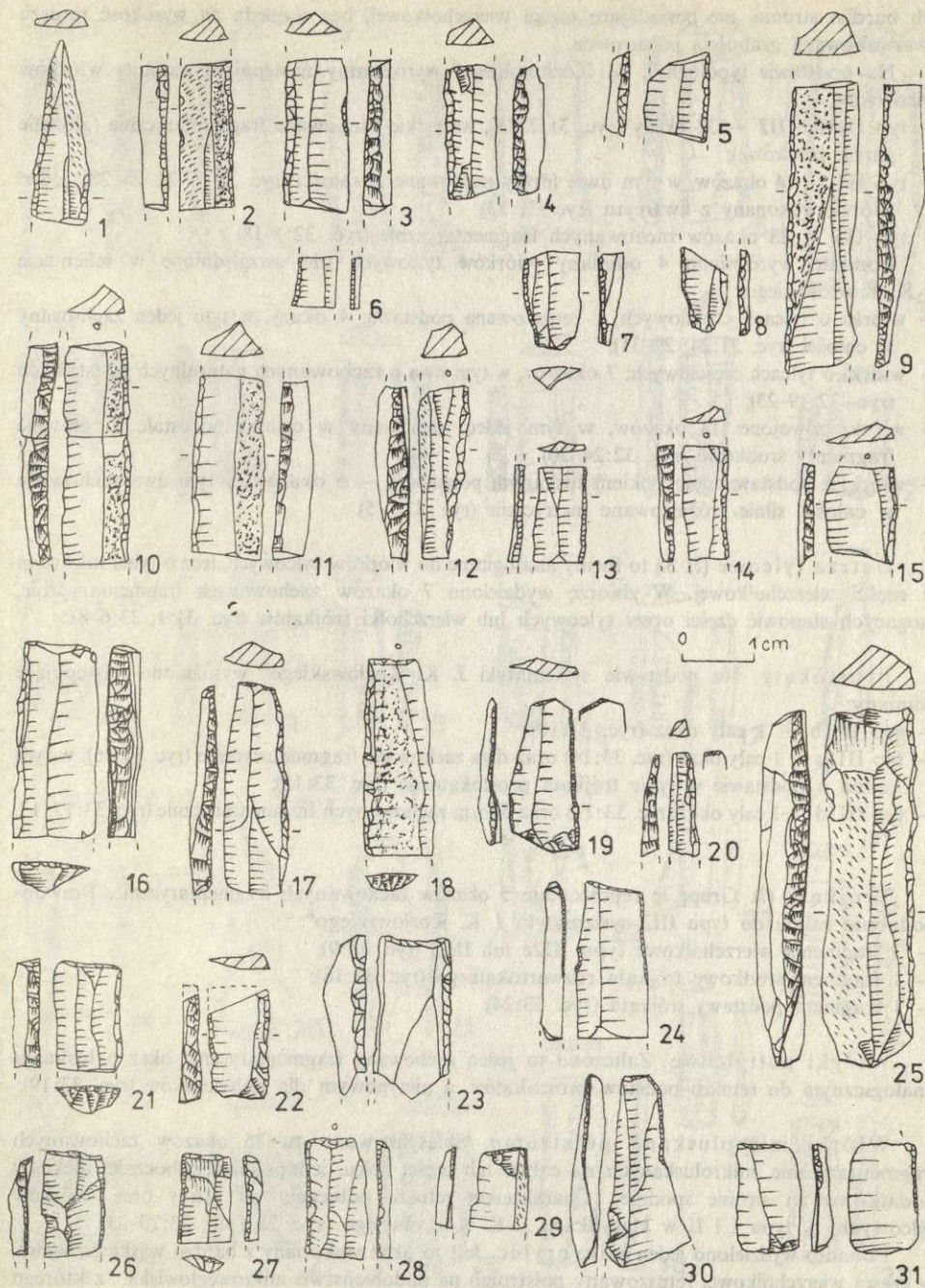
Ryc. 29. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Wióry częściowo mikroretuskane

Blades with partial microretouch

Ryc. 30. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Odłupki częściowo mikrołuskane

Flakes with partial microretouch

Ryc. 31. Klementowice-Kolonia, stan. 20

1 — ostrze tylkowe; 2-31 — wiórki tylkowe

1 — backed point; 2-31 — backed bladelets

lub bardzo stromo, nie posiadające części wierzchołkowej, bez względu na wysokość retuszu uwarunkowaną grubością półsurowca.

Na podstawie typologii J. K. Kozłowskiego⁶ wyróżniamy następujące warianty wiórków tylcowych:

- typ III lub II2 – 32 okazy (ryc. 31:2–15), wszystkie zachowane fragmentarycznie (głównie partie środkowe);
- typ II4 – 14 okazów, w tym dwie formy zachowane w całości (ryc. 31:16–22, 25–28), jeden wiórek wykonany z kwarcytu (ryc. 31:23);
- typ II5 – 28 okazów zachowanych fragmentarycznie (ryc. 32:1–18).

Ponadto wyróżniono 4 odmiany wiórków tylcowych nie uwzględnione w schemacie J. K. Kozłowskiego:

- wiórki o tyłcach częściowych, z retuszowaną podstawą: 4 okazy, w tym jeden zachowany w całości (ryc. 31:24, 29–31);
- wiórki o tyłcach częściowych: 7 okazów, w tym dwa o zachowanych naturalnych podstawach (ryc. 32:19–23);
- wiórki zdwojone: 14 okazów, w tym jeden zachowany w całości; pozostałe to głównie fragmenty środkowe (ryc. 32:24–30)
- wiórki z podstawą oraz bokiem łuskany półstromo – 6 okazów, w tym dwa zachowane w całości, silnie zróżnicowane metrycznie (ryc. 33:1–5).

Ostrza tylcowe (?). Są to formy analogiczne do wiórków tylcowych, lecz o tyłcu łukowym w części wierzchołkowej. W zbiorze wydzielono 7 okazów zachowanych fragmentarycznie, mogących stanowić części otrzy tylcowych lub wierzchołki trójkątów (ryc. 31:1; 33:6–8).

Prostokąty. Na podstawie systematyki J. K. Kozłowskiego⁷ wyróżniono następujące odmiany:

- typ III1b – 1 cały okaz (ryc. 33:10);
- typ III1c – 1 cały okaz (ryc. 33:14) oraz dwa zachowane fragmentarycznie (ryc. 33:16), w tym jeden o podstawie w typie trójkąta prostokątnego (ryc. 33:15);
- typ III1d – 1 cały okaz (ryc. 33:11) oraz 5 form zachowanych fragmentarycznie (ryc. 33:12, 13, 17).

Trójkąty (?). Grupę tę reprezentuje 5 okazów zachowanych fragmentarycznie. Prawdopodobnie należą do typu III2 systematyki J. K. Kozłowskiego⁸:

- 3 fragmenty wierzchołkowe typu III2c lub III2f (ryc. 33:9);
- 1 fragment środkowy trójkąta rozwartokątnego (ryc. 33:18);
- 1 fragment podstawy trójkąta (ryc. 33:24).

Wiórki półtylcowe. Zaliczono tu jeden zachowany fragmentarycznie okaz o łuskaniu analogicznym do retuszu podstaw prostokątów, a nietypowym dla półtylczaków (ryc. 33:19).

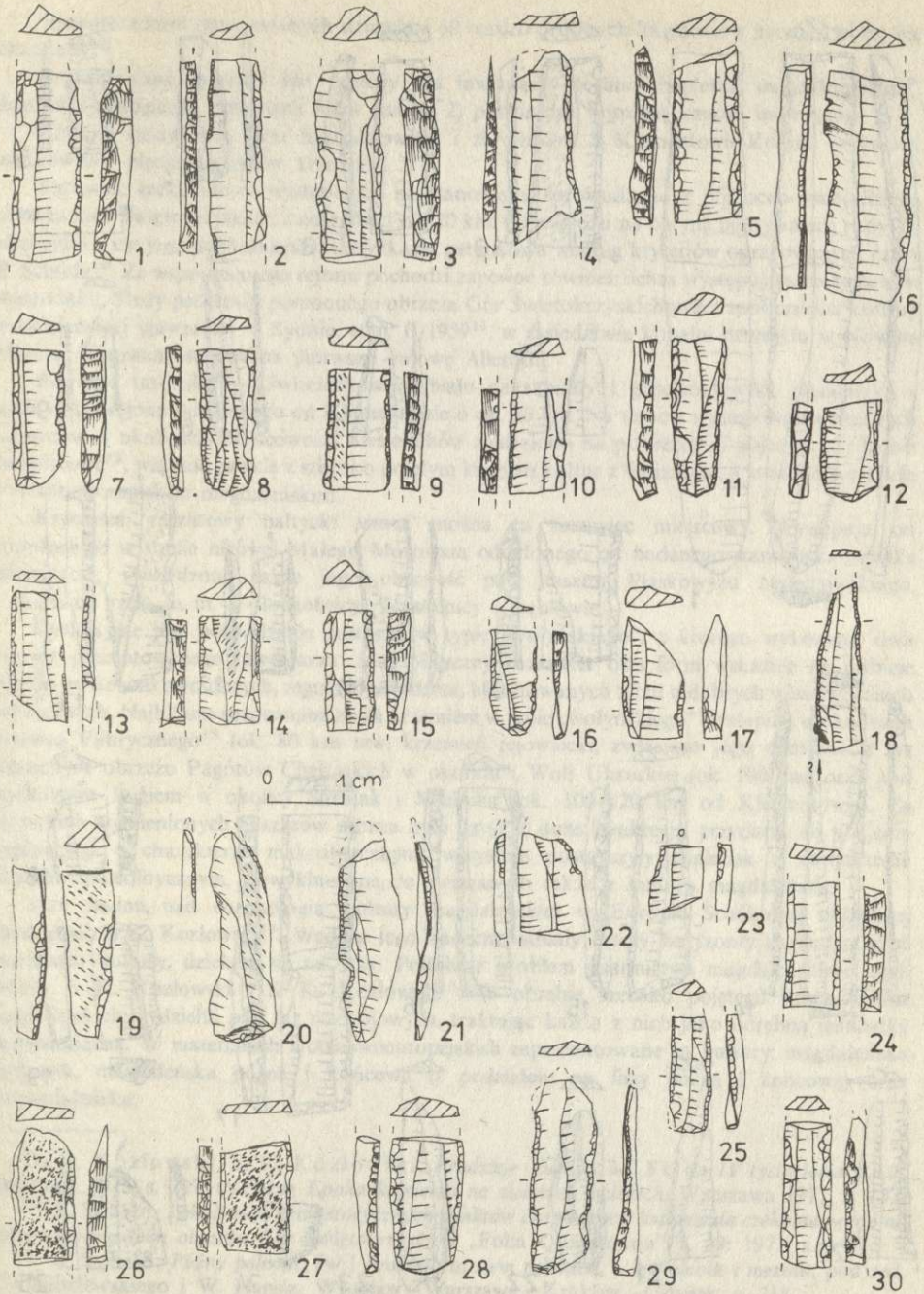
Wiórki mikrołuskane półstromo. Sklasyfikowano tu 35 okazów zachowanych fragmentarycznie, mikrołuskanych na całym lub części boku, jedno- lub dwubocznie, niekiedy dodatkowo na stronie spodniej. Charakterem retuszu odbiegają od ostrzy oraz wiórków tylcowych, tj. typu I i II w klasyfikacji J. K. Kozłowskiego (ryc. 28:1–10; 33:20–23).

Ponadto wydzielono jeden mikrorylec. Jest to okaz wykonany z bardzo wąskiego wióra, w części wierzchołkowej retuszowany półstromo na podobieństwo mikrowęglowiska, z którego odbito mikroryleczak (ryc. 33:25).

⁶ J. K. Kozłowski, *Wschodnie peryferie kultury magdaleńskiej*, APolski, t. 17: 1972, s. 51–52.

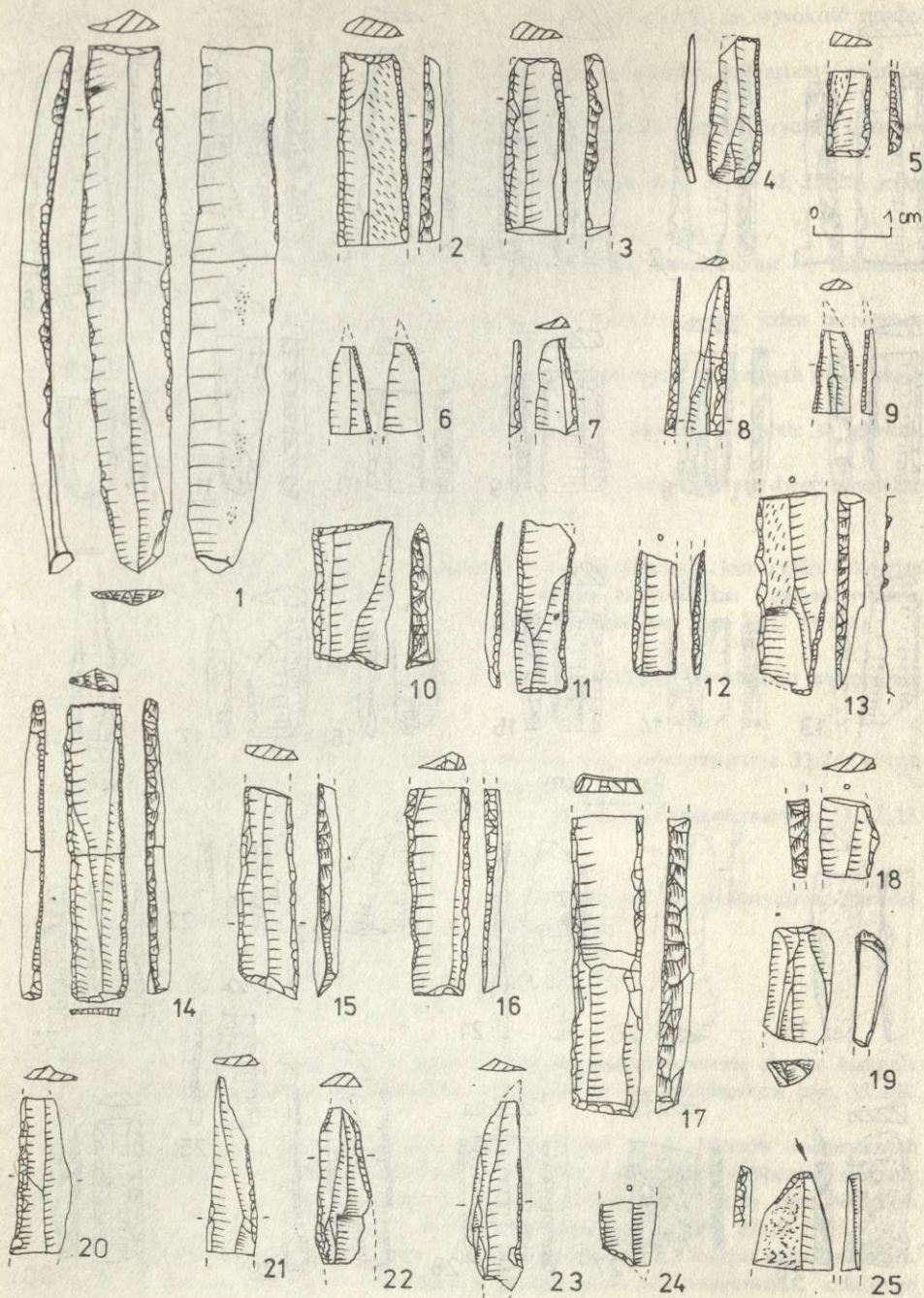
⁷ Kozłowski, *op. cit.*

⁸ Kozłowski, *op. cit.*

Ryc. 32. Klementowice-Kolonia, stan. 20. Wiórki tylkowe

Backed bladelets

Ryc. 33. Klementowice-Kolonia, stan. 20

1-5 – wiórki tylkowe; 6-8 – ostrza tylkowe (?); 9, 18, 24 – trójkąty (?); 10-17 – prostokąty; 19 – wiórek tylkowy; 20-23 – wiórki częściowo mikrołuskane; 25 – mikroorylec

1-5 backed bladelets; 6-8 – backed points (?); 9-18, 24 – tringles (?); 10-17 – rectangles; 19 – truncated bladelet; 20-23 – bladelets with partial microretouc; 25 – microburin

Inwentarz form retuszowanych uzupełnia 30 bardzo drobnych fragmentów narzędzi bliżej nie określonych.

Prezentowany materiał jest typowy dla inwentarzy technokompleksu magdaleńskiego⁹. Analiza typologiczna opisanych form (tabela 2) potwierdza homogeniczność inwentarza.

Analiza surowcowa form narzędziowych i zbrojników z Klementowic-Kolonii wykazała użytkowanie pięciu gatunków krzemieni.

Surowiec czekoladowy występujący na stanowisku sprowadzono z północno-wschodniego obrzeża Gór Świętokrzyskich, z odległości ok. 70 km. Ze względu na patynę pokrywającą zabytki, niemożliwa jest jego dokładniejsza klasyfikacja gatunkowa według kryteriów opracowanych przez R. Schilda¹⁰. Ze wspomnianego rejonu pochodzi zapewne również ochra występująca na badanym stanowisku. Ślady penetracji północnego obrzeża Gór Świętokrzyskich przez społeczności kultury magdaleńskiej ujawniono w Rydnie, stan. II/1959¹¹, w sąsiedztwie kopalni hematytu w Nowym Młynie. Datowane są one na pierwszą połowę Allerödu.

Surowce turońskie – świeciechowski, biało nakrapiany i gościeradowski, plamiasty – pochodzą z rejonu oddalonego od Klementowic o ok. 50 km. Na terenie występowania złóż tych surowców w okolicach miejscowości Świeciechów znaleziono na powierzchni pojedyncze rdzenie dwupiętowe¹², wiązane zwykle z szeroko pojętym kręgiem kultur z liściakami, a występujące także w technokompleksie magdaleńskim.

Krzemień narzutowy bałtycki uznać można za surowiec miejscowy. Występuje on powszechnie w strefie niżowej Małego Mazowsza oddalonego od badanego stanowiska o kilka kilometrów; stwierdzono także jego obecność pod lessami Płaskowyżu Nałęczowskiego, w dolinach rzek, m. in. w Bochojnicy, Wąwolnicy i Rąbrowie.

Dyskusyjne jest pochodzenie surowca w typie „wołyńskiego”, z którego wykonano dwa wyroby prezentowanego inwentarza. Makrolityczny charakter obu form wskazuje na odbicie wiorów ze stosunkowo dużych, regularnych rdzeni, uformowanych z buł o dobrych właściwościach technicznych. Najbliższe rozpoznane złoża krzemieni w typie „wołyńskiego” występują w okolicach Rejowca Fabrycznego¹³ (ok. 80 km tzw. krzemień rejowiecki, zwłaszcza jego odmiana I), na północnym obrzeżu Pagórów Chełmskich w okolicach Woli Uhruskiej (ok. 100 km) oraz nad środkowym Bugiem w okolicy Sarniak i Mielnika (ok. 100–120 km od Klementowic). Ze wszystkich wymienionych obszarów można było uzyskać duże konkrety, przydatne do podjęcia eksploatacji o charakterze makrolitycznym; wszystkie dostarczyły znalezisk o charakterze schyłkowopaleolitycznym, niewykluczone, że związanych także z kulturą magdaleńską.

Stan badań nad chronologią kultury magdaleńskiej w Europie Środkowej najpełniej przedstawił J. K. Kozłowski¹⁴. Według tego badacza istniały cztery horyzonty chronologiczne omawianej kultury, dzielące się na fazy. Podobnie problem osadnictwa magdaleńskiego ujęli później J. K. Kozłowski i S. K. Kozłowski¹⁵. W obrębie szeroko pojętego kręgu kultur magdaleńskich wydzielili pięć faz rozwojowych, traktując każdą z nich jako odrębną jednostkę taksonomiczną. W materiałach środkowoeuropejskich reprezentowane są kultury: magdaleńska środkowa, magdaleńska późna i końcowa (z podziałem na fazy późną i końcową) oraz epimagdaleńska.

⁹ J.K. Kozłowski, S. K. Kozłowski, *Pradzieje Europy od XL do IV tysiąclecia p.n.e.*, Warszawa 1975, s. 227; tychże, *Epoka kamienia na ziemiach polskich*, Warszawa 1977, s. 153.

¹⁰ R. Schild, *Lokalizacja prahistorycznych punktów eksploatacji krzemienia czekoladowego na północno-wschodnim obrzeżu Gór Świętokrzyskich*, „Folia Quaternaria”, t. 39: 1971, s. 1–61.

¹¹ R. Schild, *Późny paleolit*, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. I, *Paleolit i mezolit*, pod red. W. Chmielewskiego i W. Hensla, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 218.

¹² Z. Krzak, *Tymczasowa charakterystyka kopalni krzemienia w Świeciechowie*, APolski, t. 10: 1965, s. 222, 226–228; B. Balcer, *Kopalnia krzemienia w Świeciechowie-Lasku, pow. Kraśnik, w świetle badań z 1967 roku*, WA, t. 26: 1971, s. 75–76.

¹³ Ł. Rejniewicz, *Wytwórczość krzemieniarska oparta na surowcu rejowieckim w Dorohuczycy, woj. lubelskie*, „Lubelskie Materiały Archeologiczne”, Lublin 1985, s. 9–19.

¹⁴ Kozłowski, *op. cit.*

¹⁵ Kozłowski, Kozłowski, *Pradzieje...*

Aktualny stan badań nad osadnictwem i chronologią kultury magdaleńskiej na ziemiach polskich prezentuje tabela 3.

Porównując diagram dla Klementowic-Kolonii (ryc. 4) z diagramami przedstawionymi przez J. K. Kozłowskiego dla podstawowych grup narzędziowych kultury magdaleńskiej (drapacze, ryłce, półtylczaki, formy tylcowe, wiórowce, formy liściowate, przekłuwacze, narzędzia kombinowane), stwierdzamy największe zbieżności omawianego inwentarza z zespołami grupy morawskiej (jaskinie: Adlerova, Křižova, Ochozská)¹⁶ z II horyzontu chronologicznego oraz z materiałami z Chaleux¹⁷, zaliczonymi do IV horyzontu. Wskaźniki procentowe dla siedmiu grup narzędziowych są tu bardzo bliskie standardowi. Jedynie drapacze wykazują niższą frekwencję w porównaniu z wymienionymi stanowiskami.

Również frekwencja form tyłcowych oraz geometrycznych zdecydowanie najbliższa jest zespołom morawskim z II horyzontu. Na siedem form uwzględnionych w zestawieniu tabelarycznym przez J. K. Kozłowskiego¹⁸ podobieństwo dotyczy czterech odmian zbrojników: II1 lub II2, II4, II5 i III1b. Dla faz późniejszych zbieżności te maleją: dotyczą jedynie trzech form wśród 13 odmian zbrojników horyzontu III i tyleż samo wśród 16 odmian horyzontu IV¹⁹. Przemawia to za wyłączeniem z przytoczonych jako analogie zespołów inwentarza z Chaleux.

Zaliczenie stanowiska w Klementowicach-Kolonii do II horyzontu chronologicznego datuje je na koniec XIII do początku XI tys. p.n.e. Obecność w badanym inwentarzu tylczaków łukowatych może zawęzić datowanie całego zespołu na interstadiał Bölling. Możliwość takiego datowania sugeruje J. K. Kozłowski²⁰ dla niemieckich stanowisk z tylczakami łukowatymi z Bad Frankenhausen i Garsitz.

*Katedra Archeologii UMCS
w Lublinie*

¹⁶ Kozłowski, *op. cit.*, s. 65 (rycina 5). W celu porównalności diagramów przedstawionych przez J. K. Kozłowskiego i S. K. Kozłowskiego z diagramem dla Klementowic, w zestawieniu procentowym pominięto kategorię wiórów i odtłupków częściowo mikrołuskanych (łącznie 129 okazów); por. np. inwentarz dla Moosbühl – Kozłowski, *op. cit.*, (wykresy); Kozłowski, Kozłowski, *Pradzieje...*, tabela XV oraz H. G. Bandi, *Das Silexmaterial der Spätmagdalenien – Freilandstation Moosbühl bei Moosseedorf (Kt. Bern)*, „Jahrbuch des Bernischen Historischen Museums in Bern”, t. 32–33: 1952–1953, s. 80–81.

¹⁷ Kozłowski, *op. cit.*, s. 80 (rycina 11).

¹⁸ Kozłowski, *op. cit.*, s. 61 (tabela I).

¹⁹ Kozłowski, *op. cit.*, s. 74 (tabela II), s. 77 (tabela III).

²⁰ Kozłowski, *op. cit.*, s. 67–68; Kozłowski, Kozłowski, *Pradzieje...*, s. 238 – pojawienie się tylczaków łukowych datują na stadiał Dryas II, czyli według ich podziału – fazę końcowo magdaleńską. Jednocześnie zaliczają oni cytowane stanowiska z Bad Frankenhausen i Garsitz (z tylczakami łukowatymi) do fazy późnomagdaleńskiej, czyli przed Dryasem II – por. Kozłowski, Kozłowski, *Pradzieje...* s. 353, 372.

²¹ Kozłowski, *op. cit.*

²² Schild, *Późny...* s. 217–220.

²³ Kozłowski, Kozłowski, *Epoka...*, s. 320–375 (katalog stanowisk).

²⁴ Informator ... 1969, s. 28.

²⁵ Informator ... 1970, s. 11–12.

²⁶ Informator ... 1975, s. 8–9. Informator ... 1976, s. 16. Informator ... 1977, s. 9. Informator ... 1978 s. 9.

²⁷ Informator ... 1979, s. 17–18. Informator ... 1980, s. 16–17.

²⁸ Informator ... 1979, s. 20. Informator ... 1980, s. 21–22.

²⁹ Informator ... 1980, s. 12–13.

³⁰ Informator ... 1980, s. 19.

³¹ Informator ... 1968, s. 8. W późniejszym opracowaniu R. Schild traktuje ten inwentarz jako nieokreślony taksonomicznie – por. Schild, *Późny...*, s. 198.

³² Informator ... 1973, s. 11.

³³ Informator ... 1976, s. 19. Informator ... 1977, s. 13. Informator ... 1979, s. 13–14.

³⁴ J. Elvin, J. Marechell, G. Marien, *Lyon National Radiocarbon Measurements IX*, „Rad”, vol. 25: 1983, nr 1, s. 115.

³⁵ Informator ... 1980, s. 17.

Tabela 3. Stanowiska technokompleksu magdaleńskiego odkryte w Polsce do roku 1985

Stadiały	Interstadiały	J. K. Kozłowski 1972 ²¹	R. Schild 1975 ²²	J. K. Kozłowski S. K. Kozłowski 1977 ²³	„Informator Archeologiczny”	Datawania C 14
Würm 3b		faza starsza I				
	Lascaux- -Ufa	faza starsza II				
Würm 3c		faza środkowa				
	Pre-Bölling- -Mstino	Jas. Maszycka		k. magdaleńska środkowa: Jas. Maszycka Jas. Puchacza (?)	Trzebeza, stan. 1 ²⁴ Kozłów, stan. 1 ²⁵ Brzostkwinia- -Krzemionki ²⁶ Mosty, stan. 13 ²⁷ Sromowce Wyżne ²⁸ Koniówka, stan. 1 ²⁹ Podczerwone, stan. 1 ³⁰	Jas. Maszycka ³⁴ 13540 ± 310 12650 ± 240
Dryas Ia		faza późna				
	Raunis- -Maiendorf	Klementowice— -Kolonia stan. 20		k. magdaleńska późna i końcowa:		
Dryas Ib				Jas. Dra Majera Grzybowa Góra Kozłów, stan. 1 Jas. Niedźwiedzia Mały Antoniów Jas. Gaik I i II Jas. na Łopiankach I Jas. Okiennik Przemysł, stan. II		
	Bölling	faza końcowa I: Mników Przemysł (?)				
Dryas II		faza końcowa II: Grzybowa Góra Cyprzanów	Jas. Maszycka Śmilcz, stan. B, Cyprzanów, stan. 3, Grzybowa Góra II/59			Mosty stan. 13 ³⁵ 9340 ± 280
	Alleröd	epimagdaleńska (krąg kultur z tyliczakami)		stanowiska nieokreślone fazowo: schronisko nad Jas. Nietoperzową (?) Wolowice, stan. 1 i 2	Całowanie poz. II (?) ³¹	
Dryas III					k. epimagdaleńska: Siedlnica, stan. 17 ³² Kochlew, stan. 1 ³³	

SŁAWOMIR JASTRZĘBSKI, JERZY LIBERA

A LATE MAGDALENIAN SITE AT KLEMENTOWICE-KOLONIA IN THE LIGHT OF 1981-1982 INVESTIGATIONS

The upper Palaeolithic site at Klementowice-Kolonia, discovered in the spring of 1981 during surface survey, is located in the north-western part of the Nałęczów Plateau, on the gentle slope of a loess hill with a wet and rather small valley of Pleistocene morphogenesis at its foot (fig. 1). The site covers approximately 0.3 ha. In the 1981 and 1982 field seasons an area of 60 sq. m. in the western lower part of the site was explored.

The stratigraphy of the site is as follows: 1 — arable soil (20–25 cm), 2 — grey humus (diluvium — 5–15 cm), 3 — illuvium: 3a — upper part, uniform loess illuvium (30–40 cm), 3b — lower part, illuvium with irregular brownish and yellowish strips (40–45 cm), 4 — light yellow loess. The profile is reduced since about 30 to 50 cm of the upper part of the illuvium ran off the slope. Finds occurred in layers 1, 2 and 3a, and occasionally in the top of layer 3b (fig. 3a).

Flint material clustered in the north-eastern part of the area explored is probably a fragment of an extensive workshop waste concentration, only a section of which, 8 m long, has been examined. There are from 150 to 400 artifacts per 1 sq m within the concentration. Moreover, the area revealed shallow depressions, strongly coloured with ochre, each containing hundreds of artifacts. Numerous fragments of plates, mostly of sandstone occurred there (fig. 3b).

The materials recovered are a homogenous assemblage composed of 7352 flint artifacts including cores, blades, flakes and microliths (figs. 5–33) and of 335 stone objects.

Though the flint artifacts were covered with patina, it has been possible to determine raw material of over 70% of tools. The flint types predominantly used on the site are Świeciechów (36.5%), chocolate (22.0%) and erratic Baltic (15.1%). There are also a few artifacts made of „Volhynian” flint and of quartzite. Apart from the erratic flint, all other types were brought from a distance of 50 to 100 km.

Tools account for about 10% of the flint remains. The following tool forms and microliths have been identified: end-scrapers (figs. 5, 6), burins: dihedral, on truncation, single blow, on snap, combined (figs. 7–15), burin waste, truncated piece (figs. 16–19), perforators including forms and those similar to Zinken type (fig. 20–22), arched backed blades and fragments (fig. 23), drills (fig. 24) combined tools (burin + end-scrapers, burin + truncated piece, burin + perforator, drill + perforator — fig. 25), bipolar cores (fig. 26), blades with continuous retouch (fig. 24), blades with partial microretouch (figs. 28, 29), retouched flakes (fig. 27), bladelets and backed points (figs. 31–33), rectangles, triangles, truncated bladelets and bladelets with semi-abrupt microretouch (fig. 33). Single examples of hammerstones, shouldered points (?) and microburins were found (table 2).

The material described is typical of the Magdalenian technocomplex. The comparison of the diagram of the basic tool groups of the Magdalenian culture (fig. 4) with the frequency of backed and geometric forms indicates strong links between the material in question and the assemblages of the Moravian group: Adlerova, Křížova and Ochozská caves, assigned by J. K. Kozłowski to horizon II of the Magdalenian culture in Central Europe (table 3) and dated to the end of the 13th-early 11th millennium bc. The presence of arched backed blades in the Klementowice-Kolonia assemblage may argue for dating the site to the Bölling Interstadial.